čeština doma a ve světě

ROČNÍK VIII

ÚSTAV
ČESKÉHO
JAZYKA
A TEORIE
KOMUNIKACE
FILOSOFICKÉ
FAKULTY
UNIVERZITY
KARLOVY

Vydává čtyřikrát ročně
Filosofická fakulta UK v Praze, centrum pro DeskTop publishing
(technické zpracování Drahomíra Marešová)
v nákladu 400 výtisků

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, Nađa Bayerová, František Fröhlich,
Milan Jelínek, Zdena Palková, Vladimír Smetáček, Alexandr Stich,
Dušan Šlosar, Ivan Vyskočil, Jiří Žáček

Redigují členové Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK:
Robert Adam (výkonný redaktor), Ivana Bozděchová, Dagmar Čapková,
Jiří Homoláč, Eva Hošnová, Hana Hrdličková, Andrea Hudáková,
Radomila Kotková, Karel Kučera, Alena Macurová, Petr Mareš, Iva Nebeská,
Jiří Rejzek, LUCIE ŘÍMALOVÁ (redaktorka čísla), Karel Šebesta,
Jasňa Šlédrová, OLDŘICH ULIČNÝ (vedoucí redaktor), Irena Vaňková

Grafické zpracování Peter Balhar

Adresa redakce:
ÚČJTK FF UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1
Telefon: 216 19 210

ISSN 1210-9339

Cena výtisku je 30 Kč

Objednávky vyřizuje
ediční oddělení FF UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1,
tel. 216 19 298

Objednávku lze rovněž zaslat faxem na zahraniční oddělení FF UK
(2481 2166)
nebo pomocí e-mailu (cesky.jazyk@ff.cuni.cz)

Podávání novinových zásilek
povolila Česká pošta, s. p., odštěpný závod Praha,
čj. nov. 5423/95 ze dne 26. 9. 1995

ČESTINA DOMA A VE SVĚTĚ

TÉMA ČÍSLA: Slangy a sociální dialekty

„...nevidí, nechce vidět, že to jsou líhně a výhně neméně původní lidové tvořivosti jazykové a že dnes není kulturního jazyka, který by nepociťoval jejich oplodňující vlivy.“

(Pavel Eisner o vztahu brusiče k argotu, slangu a „jazykovým faktům z hantýrek“, Chrám i tvrz. Praha 1992, s. 591.)

...

Číslo časopisu Čeština doma a ve světě, které máte právě v ruce, Vám nabízí - vedle článků k hlavnímu tématu, další hrsti příspěvků o jazyce a stylu novin a časopisů a několika recenzí - i odpovědi na následující kviz:

1. Výhybkář v železničářském slangu: ...CH...
2. Vycházkové kanady ve vojenském slangu: ....K.
3. Přístav pro vory ve vorařském slangu: ..F.
4. Člověk stojící při bohoslužbě pod kůrem v katolickém slangu: C
5. Hráč vážné hudby ve slangu jazzových hudebníků: ....O..
6. Proužkovaně vybarvené trojrozměrné graffiti ve slangu writerů: ..Ž....
7. Víno, které zrálo v dubových sudech o objemu 225 l: .....É
8. Anténa na ruční vysílačce ve slangu radioamatérů: G.....
9. Oštěp, který špatně létá, ve slangu oštěpařů: ....T....

lř

Od samotažnice či parochodu k lokomotivě (K počátkům železničářského slangu)

Pracovní prostředí železničních zaměstnanců je bezesporu specifické a má relativně dlouhou tradici: do společenského povědomí vstoupilo zhruba ve 40. letech 19. století a v souvislosti s rychlým rozvojem železniční dopravy v něm nacházelo své uplatnění stále více zaměstnanců. Tento rozvoj s sebou přinášel kromě jiného i speciální požadavky pracovní komunikace. Ta se vyznačovala jednak potřebou nových názvů pro rozvíjející se oblast dopravy, jednak specifickou situací jazykovou - vedle oficiální němčiny vyžadované a užívané správou železnic se samozřejmě uplatňovala i čeština, třebaže z počátku zejména v pracovním styku nižších, ale početných zaměstnaneckých kategorií. Jazyková pracovní komunikace tedy měla od počátku řadu problémů zejména v rovině lexikální, jež bylo nutno řešit, a usměrňovat tak její spontánně se rozvíjející podobu. Jako příklad lze uvést, jaké byly názvoslovné potíže při pojmenovávání některých základních skutečností; na základě excerpce tehdejších časopisů Kwěty, Pražské noviny, Wčela aj. (srov. např. J. Purkyně *O železnodrahách a gich nevyhnutelné potřebnosti v Ewropě.* In: Časopis českého muzea 1839) lze citovat názvy nově tvořené i přejaté:

- pro nádraží *dražně, dražína, pánof, štací*;

- pro lokomotivu *engina, rajlvaj, samohyb, samovozka, samotažnice, ohňokol, ohňový vůz, parochod, parovoz, parostroj, zeměparník, kolejový parník, vozotah, samotah, kolejovka, kočerka*;

- pro topiče *fajrman, fajrák, rousňák, sudlař, čadař*;

- pro výhybku *excentr, veksle, ušina, směna, pojka, přepojka, střídadlo*;

- pro výpravčího *expeditor, ouředník ruchu, ouředník provozu, nádražní pořadatel, jistec, zastavovatel* apod.

Tato situace se v pracovní komunikaci projevila tvořením mnohých slangismů, jež vznikaly často adaptací názvů cizích, převážně německých. „Tehdy vytvořeno bylo z nezbytné potřeby množství železničních názvů někdy vhodných, častěji však z německého kmene českou koncovkou barbarsky tvořených. Tato železniční čeština se stala smutně pověstnou a působila velké potíže zvláště v písemném styku, v novinách a při soudních líčeních" (viz *Německo-český Železniční slovník.* Praha 1911, s. XIII). To lze doložit slangismy různých významových okruhů:

- názvy osob: *ablézr* (střídající zaměstnanec), *aufsér* (dozorce), *avizér, bánmajstr* (traťmistr), *cukfira, fira* (vlakvedoucí), *fořtand* (přednosta), *fršíbr, šíbr* (posunovač), *hajcr* (topič), *kasír* (pokladní), *mašinfira, mašinmajstr* (strojvedoucí), *pakr* (skladištní zřízenec), *signálman, signálmistr* (návěstní), *vajchman* (výhybkář), *vechtr, vochtr* (hlídač);

- názvy lokomotiv: *bokrle* (malá posunovací l.), *fořpan* (přípřežná l.), *krempl* (cizí, ne turnusově přidělená l.), *mašina* (obecně l.), *cvilink* (l. řady 434.2);

- názvy vozů, souprav a vlaků: *hajslaufr* (vůz se zahřátým ložiskem), *hytlák* (služební vůz), *kasňák, kastlák* (skříňový vůz), *klasa* (osobní vůz), *lóra* (nízkostěnný nákladní v.), *platón, platoňák* (plochý nákladní v.), *šemlák* (oplenový v.), *rest* (zbytek vozové zátěže), *baucuk* (stavební vlak), *buml, bumlák* (smíšený vlak), *grupa* (skupina vlaků ve stanici), *samlák* (sběrný nákladní vlak), *separát* (zvláštní vlak nepravidelně vypravený), *pauvágn* (pracovní vůz používaný při úpravě železničního svršku);

- názvy částí, součástek a zařízení dopravních prostředků: *balancír* (kyvná páka, vahadlo), *bremza* (brzda), *bufr, pufr* (nárazník), *drosel* (styková tlumivka), *kloc* (brzdová zdrž, brzdový špalek), *kupla* (spojka), *nába* (náboj kola), *nuta* (mazací drážka), *pakna* (čelist), *šarnýr* (kloub), *šlajf, šlajfa* (ruční brzda), *šperventil* (uzavírací ventil), *švindík* (rychloměr), *bremscajk* (brzdové zařízení), *brukna* (ochoz na parní lokomotivě), *cajgr* (ukazatel hladiny vody v rezervoáru), *dyksa* (hubice), *fréma* (rám pojízdné části lokomotivy), *kobl* (baňatý komín parní lokomotivy), *krajzl* (plechový límec za komínem l. sloužící ke zvedání kouře při jízdě se zavřeným regulátorem), *laufr* (běhoun, soukolí nesoucí pouze váhu l., není hnací), *mantl* (plášť kotle), *náchlaufr* (zadní běhoun lokomotivy), *plajštangle* (ojnice l.), *šmíraparát* (mazací lis), *špajsaparát* (napájecí zařízení kotle parní l.), *cukhák* (vozové táhlo), *flank, flanka* (boční část vozu nebo vlaku), *kurt* (popruh na spouštění a vytahování oken u starých osobních vozů), *lágr* (ložisko), *laufbret* (ochoz, podélná

stupačka u starých typů osobních vozů), *sajtna* (bočnice), *štycna* (držák pro koncovou návěst);

- názvy železničních staveb: *bunkr* (uhelný zásobník), *dréšajba* (točna), *fórbán* (přednádraží), *grán, grányích, krán, kránych* (vodní nebo uhelný jeřáb), *hajc* (výtopna), *pinka* (pokladna), *puckanál* (popelová jáma), *ranžír* (seřaďovací prostor nádraží), *šlajfka* (místo mezi depem a stanicí, kde se předávají lokomotivy), *štelverk* (hradlo, stavědlo), *vechtrovna, vochtrovna* (strážní domek, závorářské stanoviště);

- názvy kolejových zařízení: *fankšína* (příbrzdná kolej pod svažným pahrbkem spádoviště), *fuga* (kolejová spára), *glajza* (kolejnice), *kastl* (prostor ve štěrkovém loži mezi dvěma sousedními pražci), *lašna* (spojka na styku kolejnic), *léra* (kolejová rozchodka), *lunkr* (kaz v kolejnici), *partaj* (kolej určená k nakládce a vykládce), *pešunk* (svah náspu železniční tratě), *prelbok* (nárazníkové zakončení kusé koleje), *šinágl* (kolejnicový hřeb), *štos* (kolejový styk), *štreka* (trať), *šturc* (pevné zakončení kusé koleje), *švel, šveler* (pražec), *vajcha, veksl* (výhybka);

- názvy nástrojů, přístrojů, zařízení, pomůcek a tiskopisů: *bajsr, bajcr, bajzr* (sochor), *fajrajzl, graca, gracka* (železný pohrabáč používaný na parní lokomotivě), *knytl* (brzdicí sochor), *krampla* (podbíječka), *nútajz, nútajzn, nuťák* (žlábkovač, sekáč na mazací drážky), *ráčna* (promazávací lis s klikou), *šábr* (škrabka), *vinda, vinta* (pazourkový zvedák), *vingl* (úhelník pro zaměřování dostřednosti kolejových styků), *šlákverk* (návěstní zvonkový přístroj), *ručna* (žlab, skluz na dopravu uhlí), *šíbr* (knoflík hradlového přístroje), *heftšroub* (pomocný, zatímní šroub), *pufrplachta, pufršajba* (bíločervený potah na volném nárazníku posledního vozu vlaku oznamující následnou jízdu zvláštního vlaku), *šluska* (vlaková koncovka), *fárplán* (jízdní řád), *laufcetle* (oběžník pro strážníky trati), *mangl* (výtka nebo spis výtku projednávající), *štundík, švindlpas* (vlakopis);

- názvy pracovních úkonů a dějů a jejich výsledků: *bumlovat* (jezdit s *bumlákem*, posunovat), *cécé* (včas, o odjezdu nebo příjezdu vlaku), *krajcunk* (křižování vlaků na jednokolejné trati), *markýrovat* (označovat místo přenosnou návěstí), *náchšup* (postrk), *šustrovat* (protahovat jízdní dobu), *vekslovat* (stavět výhybku), *engliš, rajsák* (anglický posun), *margírovat* (rozvěšovat vlakovou soupravu), *štrajšus* (boční střetnutí), *hajcovat, hicovat* (topit na lokomotivě), *rystovat, špajzovat* (zbrojit lokomotivu), *vermovat* (foukat páru přes napaječe do tendru), *ramovat* (vyjímat štěrk z kolejového lože),

švajsovat (svařovat), *kolacinýrovat* (opakovat telegrafickou zprávu), *kvitýrovat* (opakovat návěst nebo dát návěst, že bylo rozuměno), *ablézunk* (vystřídání), *avanžmá, befedrunk* (služební povýšení), *forykovat* (postupovat, být povýšen), *kasírovat* (rušit), *naštelovat* (nařídit, nastavit), *přišvajsovat, přišvajsnout* (přivařit), *vyšábrovat* (vyškrabat), *vyšmelcovat* (vytavit, vyhřát), *zaglajzovat* (nasadit na koleje);

- různé názvy jiné: *fidlovačka* (pobočná přidělovna vozů), *šnyt* (tarifní řez), *šlak, šlaka* (struska z lokomotivy), *lukr, rukr* (srazová mezera mezi vozy), *španunk* (tlak páry v kotli) aj.

Užívání zmíněných slangismů se jevilo jako nežádoucí a vedlo ke snahám o nápravu. S výjimkou několika drobných služebních příruček nebyla komunikace náležitě usměrňována. Významnou (a z hlediska dnešní praxe až neuvěřitelnou) se stala úprava železniční terminologie a její dotvoření na samém počátku 20. století. Stalo se tak zásluhou nově vzniklého Spolku českých úředníků železničních a jeho názvoslovného odboru, který s nadšením a s neobyčejnou důkladností sebral a utřídil názvosloví německé, jež do té doby nebylo souborně zpracováno, a vytvořil důsledné odborné názvosloví české. Během necelých deseti roků tak byl připraven a v r. 1911 vydán Německo-český železniční slovník obsahující zhruba 30 000 lexikálních jednotek v mnohém platných dodnes.

Jaroslav Hubáček

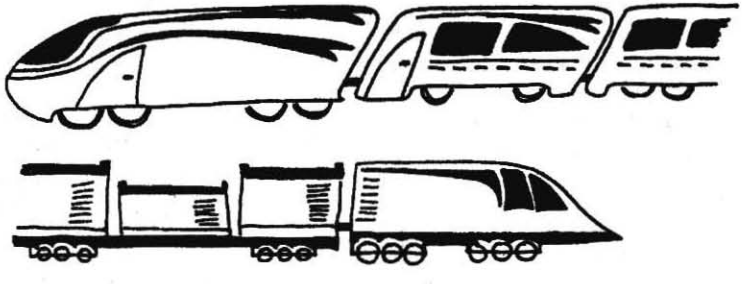

Slangy v jižních Čechách

V jižních Čechách se stejně jako na jiném českém území užívá celá řada slangů. Jako typicky jihočeské však označujeme pouze ty slangy, které jsou z hlediska historického spojeny s nejstaršími mužskými profesemi pěstovanými na jihu Čech, tedy vorařstvím, pivovarnictvím, sklářstvím a rybářstvím. Zvláštní roli sehrál v historii jižních Čech i slang cirkusácký (Jaklová 1986). Ten byl ve druhé polovině 19. století a počátkem 20. století spojen v tomto regionu, zejména však na Šumavě, se sezónními výjezdy českých dělníků, tzv. světáků, za prací do ciziny, hlavně do Německa. Velká část „světáků" pracovala u cirkusů jako hudebníci.

Pro všechny uvedené slangy je charakteristické, že se užívaly v profesích, ve kterých docházelo k četným kontaktům mezi českým a německým obyvatelstvem, a proto obsahují i velké množství lexikálních výpůjček z němčiny.

Nejstarší z uvedených profesí je **vorařství**. Původní označení mužů, kteří splavovali po řekách dřevo, bylo *plavci*, teprve vlivem právní terminologie v první polovině 19. století se začal užívat (nejdříve v odborné literatuře) umělý termín *vorař*.

Historické počátky voroplavby v jižních Čechách (a v Čechách vůbec) jsou nezjistitelné. První zpráva o voroplavbě na horní Vltavě pochází z roku 1472. Ve středověku se na Vltavě plavilo pravděpodobně od Vyššího Brodu, na Otavě od Písku a na Lužnici od Roudné. Roku 1767 bylo vorařství na Vltavě rozšířeno i na úsek Soumarský most - Loučovice. V roce 1748 byla splavněna Blanice, v letech 1777 - 1784 také Malše (Scheufler 1987, s. 84). Vorařství se provozovalo až do druhé poloviny 19. století. Potom voroplavbu nahradila železnice.

Vorařský slang je tedy dnes už slangem historickým, avšak mnohé jeho výrazy se po zániku vorařství staly součástí obecné češtiny, kde se užívají dodnes. V našich materiálech reprezentuje vorařský slang 476 pojmenování; 37 slov z tohoto počtu bylo přejato z němčiny. Příčinou užívání německých slov ve vorařském slangu byla především geografická poloha území, na němž bylo vorařství provozováno, a dále i složení obyvatel, kteří na tomto území žili. Kolem Vyššího Brodu, Soumarského mostu, v Přední Výtoni a v Zadní Výtoni, tedy v místech, kde se plavilo dřevo, žili ještě ve dvacátých letech

20. století téměř výlučně Němci (Pfohl 1927, s. 907, 959). Také České Budějovice (roku 1890 zde byl založen významný vorový přístav) ležely na samé hranici česko-německého jazykového území a měly ještě na začátku 20. století 23 000 německých obyvatel (Pfohl 1927, s. 61).

Vorařský slang je slangem profesním, takže nepřekvapuje, že slova přejatá z němčiny označují hlavně nářadí, prostředky a materiály, méně často také místa a osoby, např. *falc* - zářez, drážka, z něm. Falz; *knikl, knitl, kniklík* - klacek, kyj, kolík, z něm. Knittel; *lífršajn* - dodací list, z něm. liefern, Schein; *štyflík* - kolík, z něm. Stift; *venhák* - hák na točení klád, z něm. wenden, Haken; *šár* - skupina, houf, z něm. Schar; *ráz* - jedna plavba vorem, z něm. Reise; *šlajsna* - splav, stavidlo, z něm. Schleuse; *háfn* - přístav pro vory, z něm. Hafen; *faktor* - vedoucí a dohlížitel nad voroplavbou, z něm. Faktor, ap.

Rovněž historie jihočeského **pivovarnictví** sahá do dávné minulosti. Ve 14. století představovalo pivovarnictví v jižních Čechách významnou součást hospodářství. Jeho centrem byly České Budějovice. Podle daňových záznamů z let 1380 až 1388 vařilo tehdy pivo v Českých Budějovicích nejméně třináct sládků (Hrach 1926, s. 168). Dalšími středisky vaření piva byly už ve 14. století také Český Krumlov, Vodňany, Třeboň, Srubec, Doubravice, Vidov, Bavorov, Soběslav, Protivín a další. Ještě začátkem 20. století existovalo na jihu Čech téměř sto pivovarů, v současné době se však pivo vaří už jen v pivovarech devíti.

V **pivovarském slangu**, jehož záznamy jsme pořídili v letech 1991 a 1992, bylo v celkovém počtu 468 slangových pojmenování 63 slov přejatých. Také v tomto slangu jde většinou o výpůjčky původu německého, některé výrazy jsou přejaty i z francouzštiny a z bavorských dialektů. Dlouhodobé kontakty mezi českými a německými obyvateli v pohraniční oblasti jižních Čech a skutečnost, že v Českých Budějovicích existoval vedle významného českého pivovaru, pozdějšího Budvaru (založen roku 1892), stejně významný pivovar německý, pozdější Samson (založen roku 1872), jsou významnými činiteli vlivu němčiny na pivovarský slang. Svou roli jistě sehrálo i tehdy běžné putování českých tovaryšů do sousedních zemí, nejčastěji do Německa. Nejzávažnějším faktorem však byl nedostatek domácí terminologie.

I ve slangu pivovarském označují přejatá slova téměř výlučně nástroje a materiály, zřídka také místa nebo osoby, např. *abcígr* - stáčeč sudového piva, z něm. abziehen; *bodňák* - spodní ležácký sud v ležáckém sklepě, z něm.

Boden; *šaflík, šouf* - škopíček, z bavor. Schaffl; *abcajch, abcůk* - zbytek piva v ležáckém sudu po stočení, z něm. abziehen; *fedruňk* - finanční podpora, z něm. Förderung; *šrotovna* - místnost, kde se drtil slad, z něm. schroten; *vašhaus* - umývárna sudů, z něm. Faßwäsche; *aušpulant, haušpulant* - dělník odvalující stočené sudy, z něm. ausspüllen; *pumpauf* - pomocník vařiče, z něm. pumpen, aj.

Největší počet germanismů obsahuje **slang sklářský**, v němž existuje ještě dnes více slov německého původu (66,53 %) než slov českých. Sklárny byly totiž v období od 14. do 17. století zakládány především na Šumavě (Kudrlička - Záloha 1986, s. 10), tedy na německém jazykovém území, a jejich majiteli byli hlavně Němci.

V současné době sklářství v jižních Čechách pomalu zaniká, přesto se nám v roce 1992 podařilo zachytit ještě 259 sklářských slangových výrazů. Z toho je 173 germanismů. Tato přejatá pojmenování označují veškeré nástroje a materiály, které se ve sklárně používají, např. *aušnytšére* - nůžky na vystřihování, z něm. Ausschnittschere; *auštekr* - vypichovač, z něm. Ausstecher; *bláspolk* - dmýchadlo, měchy, z něm. Blasebalg; *cangle* - kleště, z něm. Zange; *fajfrštýl* - sklářská píšťala, z něm. Pfeifenstiel; *šuršťák* - pohrabáč, z něm. Schüreisen; *trukulec* - tlačík, z něm. Drückholz. Méně často označují germanismy také místa ve sklárně, osoby či činnosti, např. *hajcovna* - topeniště, z něm. Heizofen; *šidloch* - topeniště, z něm. Scheitloch; *bechrař* - sklář, který vyrábí odlivky, z něm. Becher; *kerblař* - sklář, který fouká sklo, z něm. Kerbel; *heramovat* - připravit, z něm. herräumen; *šlejfovat* - brousit, z něm. schleifen, a další.

Pokud jde o poměr českých a německých slangových pojmenování, představuje naprostý protiklad slangu sklářského **slang rybářský.** V celkovém počtu 413 slangových pojmenování jsme zaznamenali pouze 13 výpůjček. Nízký výskyt slov přejatých (a opět jde o germanismy) lze v rybářském slangu vysvětlit starobylostí této české profese a také skutečností, že rybářství se i v minulosti provozovalo převážně na českém jazykovém území. Archiválie dokládají existenci rybníků na jihu Čech už na konci 12. a na začátku 13. století. Podle odborníků vzniklo rybniční hospodářství v Čechách (Mokrý 1931, s. 19) a odtud se pak šířilo do sousedních zemí, hlavně do Slezska, Polska a Maďarska. Proto je jak rybářský slang, tak i rybářská odborná terminologie na rozdíl od jiných jihočeských slangů téměř výlučně česká (Jaklová 1995, 1996).

Literatura

Hrach, J. F.: O jihočeském pivovarnictví. In: Jihočeská čítanka Vltava. České Budějovice 1926.
Jaklová, A.: Cirkusácký slang. In: Cuřín, F. a kol.: Jihočeská vlastivěda. Jazyk. České Budějovice 1986, s. 119-126.
Jaklová, A.: Rybníkářství a rybářský slang v jižních Čechách. In: Jazyk a řeč jihočeského regionu IV. Sborník katedry českého jazyka. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 1995, s. 48-66.
Jaklová, A.: Několik poznámek k rybářskému slangu a k rybářské terminologii. Naše řeč, 79, 1996, č. 1, s. 15-20.
Kudrlička, V. - Záloha, J.: Umění šumavských sklářů. České Budějovice 1986.
Mokrý, T.: Jihočeské rybníky, jich vznik, národohospodářský význam a nutnost neztenčeného zachování. In: Význam jihočeského rybnikářství, jeho vznik a vývoj. Praha 1931.
Pfohl, E.: Orientierungslexikon der Tschechoslowakischen Republik. Reichenberg 1927.
Scheufler, V.: Splávka dřeva. In: Jihočeská vlastivěda. Národopis. České Budějovice 1987.

Alena Jaklová

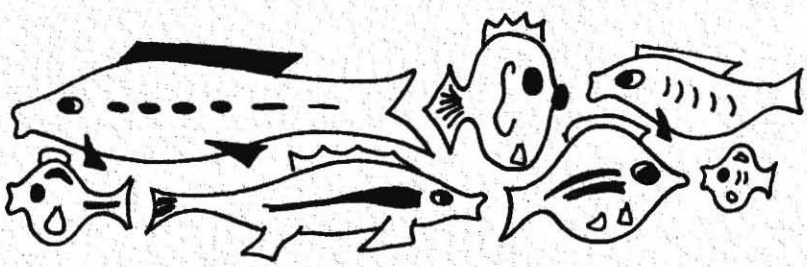

„Brkaz nám na shromku četl z Nováče“ (Stručně o (novém?) církevním slangu)

Jaroslav Hubáček ve své práci Malý slovník českých slangů (Ostrava 1988) uvádí příklady z 98 českých slangů. Lumír Klimeš zachycuje v „Komentovaném přehledu výzkumu slangu v Československu, v České republice a ve Slovenské republice v létech 1920 - 1996“ (Plzeň 1997) bibliografické údaje k 68 slangům. Dá se ovšem předpokládat, že existují další druhy slangu, které nejsou v lingvistické literatuře zachyceny proto, že jsou nové, nebo proto, že jsou spjaty s některými tabu, a konečně prostě proto, že žádný z lingvistů daný slang nezná, nebo se k jeho popisu nedostane. Není popsán např. slang hasičů, slang geodetů, slang pracovníků chemických provozů, slang pracovníků kasina, slang tanečníků, slang hráčů počítačových her, slang bunkrologů, slang skálolezců. Za materiál k těmto druhům slangů i zasvěcení do atmosféry kolektivů jejich nositelů vděčím studentům svého výběrového semináře „Výzkum sociolektů“. Situace je také komplikována různorodými pojetími slangu - tedy nejistotou, co k němu vlastně řadit. Domnívám se, že za slang je možné považovat soubor oborově vymezených komunikačních prostředků, a to verbálních i neverbálních, užívaných primárně v ústní neoficiální komunikaci osobami daným oborem se zabývajícími (je lhostejné, zda v rámci profese, nebo ze zájmu).

Jeden ze slangů, kterým naše lingvistická literatura doposud nevěnovala pozornost, je slang církevní. Tento slang existuje mezi kněžími včetně církevních hodnostářů, řádovými sestrami a bratry, studenty bohosloví a církevních gymnázií, ministranty, kostelníky, zpěváky chrámových sborů a dalšími věřícími, kteří se aktivně zapojují do chodu církevních organizací; je součástí neoficiální ústní komunikace především mladých lidí. Je charakteristický svými lexémy, které označují osoby (*farda* farář, *myšižrant* ministrant, *kaťák* katolík), církve (*cébéčko* Církev bratrská), kostely ve frazémech „jít k ...“ (*jít ke Sněžence* jít na mši do kostela Panny Marie Sněžné), oblečení (*klérka* klerika) a další potřeby (*křeslo* sedes, *kancl* kancionál), typy mší (*kytarovka* mše s doprovodem kytary), církevní noviny a časopisy (*Živáč* Život víry) apod.

Církevní slang je velmi bohatý.[1] Především v něm existují stovky slangových lexémů jednoslovných i víceslovných, které vykazují typické mluvenostní rysy, k nimž patří univerbizace (*kongregačka* kongregační sestra,

sborák sborový dům, *Nováč* Nový zákon), zkracování, které je běžně doprovázeno derivací či kompozicí (*esíčko* sekulární institut, *shromko* shromáždění, *biskup* biblická skupinka, *brkaz* bratr kazatel), překrucování (*redempterorista* redemptorista) i obraznost vyjadřování, která se projevuje ve způsobu vytváření frazémů (*Oranžový mor* zpěvník „Zpívej, chval!", *hodit to nahoru* pomodlit se) i jednoslovných metonymií (*mládež* 1. organizační skupinka mladých lidí, 2. pravidelná schůzka skupinky mladých lidí) či metafor (*tučňák* dominikán v hábitu). Vliv angličtiny je spíš ojedinělý (např. kalk *tichý čas* chvíle k osobnímu rozjímání, výslovnost *bídží* biskupské gymnázium, *voršiplídr* vedoucí hudební skupiny). Dá se uvažovat i o slangových projevech neverbálního charakteru. Např. v charismatických a letničních církvích existují typické kinetické projevy, které nejsou v tradičních církvích prozatím tolerované, „např. zvedání rukou při zpěvu a modlitbách, tleskání při písních, pohybování se v rytmu písní" (Marcela Orawská: Sociolekt členů Církve bratrské v Ostravě. Diplomová práce č. 1001, FF OU 1999, s. 65). Jako neoficiální symbol slouží v protestantských církvích místo kříže jednoduchá kresba ryby (tamtéž).

Uvnitř církevního slangu můžeme provést další členění souvisící s tím, že existují různé církevní organizace, které se odlišují organizační strukturou i metodami práce. Tak v čele CČSH stojí *patrik* - patriarcha, zatímco v čele katolické církve je *papík / taťka* - papež. V katolické církvi existuje svátost zpovědi a k ní se vážou mnohé synonymní výrazy, např. *jít na kartáč*. Nejbohatší soubor slangových lexémů se vyskytuje u věřících církve římskokatolické. Na druhé straně můžeme sledovat prolínání církevního slangu s dalšími slangy tak, jak se prolínají obory lidské činnosti - konkrétně se slangem studentským (*Katolické porno* Kurs morální teologie), administrativním (*obor jedna lomeno jedna* naukový obor, v CČSH), hudebnickým (*Ebenovka* Truvérská mše od P. Ebena).

K církevnímu slangu nepatří výrazy, které vznikají vně církevní komunity. Nepatří sem tedy četné obrazné výrazy využívající biblické tematiky, např. *mít doma betlém* mít hodně dětí. Nepatří sem *flanďák*, *černoprdelník* - kněz či jiné hanlivé výrazy, které jsou antiklerikální. K církevnímu slangu ani nepatří výrazy, které patří k rituálům, jež se mohou částečně pojit s církví, ale přímo s ní nesouvisí, jako jsou pohřeb (*funus* pohřeb, *kopidol* hrobník, *truhla* rakev, *krchov / krchovo* hřbitov) a pomlázka (*kupať* polévat dívky, *šlehačka*, *mrskačka*, *šmigrust* pomlázka) - uvedené výrazy jsou příznakové svou příslušností k teritoriálním nářečím. K církevnímu slangu nepatří, domnívám

se, ani označení *Starý kostel*, *Nový kostel*, *Červený kostel*, která užívají Ostravané pro kostel sv. Václava, pro katedrálu Božského Spasitele, pro evangelický kostel jako pro významné orientační body ve městě; *Don Bosco* - všeobecně známá přezdívka pro kostel sv. Josefa Dělníka má původ v církevním slangu.

Díky ochotě mnoha osob jsem získala slangový lexikání materiál nejen v Česku, ale také alespoň orientačně i na Slovensku a v Polsku. Ukazuje se, že i zde existuje řada výrazů zařaditelných k církevnímu slangu. Ze slovenského prostředí jsou například výrazy *satelitka* - žena „obletující" faráře, *kázačka* kázání; z polského prostředí jsou například výrazy *kociarz* evangelický kněz, kněz „kočičí", tj. nepravé víry, či *książka kucharska* bible. O slangu „churchgoers" („návštěvníků kostela", „věřících") v americké angličtině se zmiňuje v předmluvě ke slovníku „Dictionary of American Slang" Stuart Berg Flexner (Chapman, Robert L.: New Dictionary of American Slang. London 1987, XVIII). S existencí církevního slangu je možné počítat i v současné hebrejštině, kde roli slangismů přebírají jidiš výrazy.[2]

Církevní slang už má delší tradici (i když k jeho velkému rozvoji, zdá se, dochází právě v posledních letech). Desítky let jsou známy výrazy jako *špíra* spirituál, *bohoušek* bohoslovec, *tetička* starší členka (v Církvi bratrské). Výrazy jako *káčko* (kostel), *jet / jezdit na chaloupku* (setkávat se o víkendech) plnily za minulého režimu utajovací funkci.[3] Zveřejnění církevního slangu bránila dvě tabu: to politické padlo před deseti lety, to morální přetrvává u starší generace. Nikoliv však u mladší generace věřících, která přijímá církevní slang jako prostředek seberealizace a udržování soudržnosti kolektivu. Církevní slang tedy zdaleka není nový; stačí ho jen zařadit mezi již známé slangy - jejich paleta by bez něj rozhodně nebyla úplná.

Poznámky

[1] Mnohé příklady z prostředí katolické církve (včetně svolení jich použít) jsem získala od Mgr. Michaely Lašťovičkové, z prostředí Církve bratrské od Mgr. Marcely Orawské.

[2] Tuto informaci mi laskavě poskytl rabi Michael Dushinsky, Dr.

[3] O utajovací funkci katolického slangu viz příspěvek Michaely Lašťovičkové na konferenci Text a kontext v náboženskej komunikácii, která se konala 4.-5. 11. 1999 v Prešově.

Marcela Grygerková

Tři pohledy na katolický slang

Pohled první - katolický slang jako zdroj pohoršení

S některými sakrálními výrazy (hlavně s Božími tituly) byla v minulosti spojena představa jejich určité nedotknutelnosti, která pramenila z úcty k samotnému Božímu jménu. Sdělení Božího jména, tak jak je popisováno ve Starém Zákoně (Ex 3. kap.), bylo nabídkou důvěrného vztahu, Bůh se jím dává v určitém smyslu člověku „k dispozici". Podle starých pohanských představ mohl totiž člověk pomocí jména manipulovat s jeho nositelem. Mohl ho chválit, oslovit, ale mohl mu také zlořečit, mohl jeho jména zneužít. Taková praxe byla v pohanských kultech v okolí Izraele více než běžná. Aby se zdůraznila odlišnost ve vztahu k jedinému Bohu, bylo v hebrejštině Boží jméno opisováno pomocí proslulých čtyř souhlásek (tzv. tetragramatonu - JHWE). Pokud se mělo číst Boží jméno nahlas, používalo se z úcty substituce Adonai nebo Elohim (obojí znamená Pán), která chránila Boží jméno před zprofanováním.

I druhé přikázání desatera vyzývalo: „Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha" (Ex 20,7; Dt 5,11) a jasně varovalo před jeho zneužíváním, před praktikou tolik rozšířenou v oblasti Přední Asie a Egypta, která chtěla disponovat se jmény božstev a pomocí magických formulí bohy přinutit, aby člověku sloužili a aby se podřizovali tomu, co jim diktuje a předepisuje on. Zatímco původně mělo jít v tomto přikázání o přijetí Boží odlišnosti, o respektování Boží svobody, nevyjádřitelnosti a nepochopitelnosti, začalo být později vykládáno ve smyslu *nebrat jméno Boží nadarmo*, tj. neprovolávat Boží jméno, pokud nejde přímo o modlitbu.

Tak vznikla také analogická představa zacházet se všemi svatými věcmi a jejich jmény s náležitou úctou a vážností, která pak u většiny věřících automaticky přešla na celou sakrální sféru jazyka a vedla ke snaze oprostit církevní jazyk od prvků ironie, humoru, satiry a vtipu, které by jej mohly znevažovat.

Nakolik souvisí katolický slang s úctou či neúctou k nejvyšším hodnotám, zůstává otázkou. Domnívám se, že slovo samo nemusí být vždy směrodatné, nese jej totiž lidský úmysl a záměr. Další otázkou zůstává, o jakém posvátnu mluví: o tom, které představuje Bůh, nebo o tom, které zastupuje člověk (církevní)? V minulosti se určitá slova tabuizovala a neužívala se jako svatá

nebo se místo nich vyslovovala jiná. Přineslo však toto úsilí žádaný efekt a přispělo to ke zbožnosti?

Pohled druhý - dvě skupiny respondentů

Můj výzkum probíhal dotazníkovou formou u sto osmi respondentů, kteří se hlásili ke katolické víře a pocházeli převážně z Prahy a Olomouce. Zaměřila jsem se na katolický slang doby totality a období po roce 1989.

V oblasti katolického slangu lze podle výsledků průzkumu vydělit dvě skupiny uživatelů. Do první patří široká laická veřejnost, většinou mládež. Druhou skupinu tvoří lidé, kteří jsou svou profesí aktivně zapojeni do práce v církvi, tedy kněží, katecheti a katechetky, řeholnice a řeholníci.

První skupina, tj. **široká laická veřejnost** (46 respondentů), zahrnuje rozsáhlou skupinu respondentů, která se do vytváření slangových výrazů zapojuje jen někdy a nemusí vždy katolický slang znát. Někteří věřící respondenti (17) spojují církevní slang s něčím nepatřičným, s něčím, co není na místě, co se příčí jejich vkusu a stylu nebo je vysloveně pohoršuje. Církevní slang je v této skupině živý především u mladé a střední generace, zatímco starší generace se ho účastní jen velmi zřídka.

Druhá skupina, **profesní kruhy** (62 respondentů), se zapojuje do slangu mnohem aktivněji a slangová pojmenování vědomě i mimovolně vytváří, ať už z důvodu zjednodušení komunikace (zvláště u často opakovaných slov) nebo z důvodu jejího zpestření. I zde se však objevují respondenti, kteří s použitím slangu nesouhlasí (11), většinou jde o starší generaci řeholních sester.

Problémem zkoumání katolického slangu je fakt, že téměř polovina slangových výrazů uváděných respondenty není známa širšímu okruhu uživatelů. Podle dotazníkového průzkumu se spíše domnívám, že některé výrazy mluvčí použil, aby jimi navenek vyjádřil nespokojenost v konkrétní situaci (*vikakář*). Proto by bylo dobré rozlišit, kdo je uživatelem daného prostředku a jakou má tento prostředek frekvenci užití u jednotlivých respondentů.

Pohled třetí - pojmenovací struktura slangismů

Církevní slangové výrazy vznikají odvozováním a zkracováním, výrazně se uplatňují frazeologismy a jazyková hravost.

V církevním slangu se stejně jako u dalších slangů objevují různé derivační přípony. U substantiv se nejproduktivněji projevuje sufix **-ák**: student

teologické fakulty, oboru křesťanská výchova - *křovák*; pastorační středisko - *pasťák* (objevují se derivační i abreviační postupy spojené se skládáním); řeholník - *řehulák*; katolický týdeník - *kaťák*. Časté jsou také sufixy **-ař**, **-ář** a **-č**, **-áč**: duchovní člověk a člověk dávající přehnaný důraz na duchovní hodnoty - *duchař* (homonymní výraz je užíván i pro člena hnutí charismatické obnovy); člověk, který se objeví v kostele dvakrát či třikrát za život (při křtu, svatbě, pohřbu) a vždy je dopraven autem - *kolečkář*, resp. *věřící na kolečkách* (termín původně pochází z publikace Maxe Kašparů: Malý kompas víry); katechismus katolické církve - *kakáč* (zajímavá je dobře patrná záliba v dvojznačnosti, kakofemismus); evangelík - *eváč*; seminář - *semáč*; časopis Život víry - *Živáč*; katolický týdeník - *Kaťáč*. Vyskytuje se **-íř** a **-ík**: pro liturgickou modlitbu církve se užívá *brevíř* nebo též *brebentíř*; arcibiskup - *arcík*; františkán - *františk*; breviář - *brevík*; zároveň se zkrácením je biskup od cizího *episcopos* též *epík*; papež - *papík*, event. *popík*; seminář - *semík*; salesián - *salík*. Najdeme též **-íčko**, např. náboženství - *nábíčko*, a **-čka**, **-ovka** a **-inka**: stojan na sušení škrobeného plátna na otření rukou u lavaba je *sušička*; meditace je *meditačka*; řádová sestra - *řádovka*; křížová sestra - *křížovka*; jeptiška - *jepťulinka*; matka představená - *matinka*. Užití přípony **-a** je většinou spojeno se zkracováním: patrologie - *patrola*; spirituál - *špíra*; teologie - *teola*; vicerektor - *víca*. Přípony **-oš** a **-ouš** mají odlišnou regionální distribuci. Větší výskyt **-oš** je patrný na Moravě a ve Slezsku, **-ouš** se užívá více v Čechách: arcibiskup - *arcoš*; misál - *misoš*; evangelík je *evangoš* nebo *evangouš*; kancionál je kromě krásného výrazu *cancionál* též *kancoš*; člen Fokoláre je *fokouš* nebo *fokoš*; karmelitán je *karmoš*; premonstrát je *premoš*; salesián je *saloš* i *sáloš*. Méně produktivní jsou přípony **-ovec**, **-as**: ten, který je při bohoslužbě vždy na kůru - *kůrovec* (opět termín Maxe Kašparů); člověk stojící při bohoslužbě pod kůrem - *podkůrovec* (také termín z Malého kompasu víry, který se ujal); kardinál - *karďas*.

Častá jsou slova zkratková (i zde se však slovotvorné postupy opět mísí s derivací a skládáním): adorace je *áčko*; biskupské gymnázium je *bigi*, případně arcibiskupské - *abigi*, církevní gymnázium je *cégéčko*; církevní dějiny jsou *cédéčko* (vznikly jako zkrácený název z rozvrhu, kde je psáno CD); stejné abreviačně-derivační postupy se uplatnily i na církevním právu - *cépéčko*; časopis Katolické noviny dostal označení *kátéčko*; křesťanské společenství je *káesko*; malá zvěřinovská teologie je *emtéčko*; stejně tak kurs velké teologie je *vétéčko*; arcidiecézní centrum mládeže - *ácéemko*; semikontemplativní sestry jsou *semišky*; malý nový zákon jsou *maliny*; Bible kralická - *králíček*; a mnoho jiných.

Užívají se i některé frazeologismy: *jít za panáčka* - dát se na kněžství; jít ke zpovědi - *jít na kartáč, jít se voprášit, jít si vypráskat kožich, skočit si do prádelny, navštívit pneuservis, jít do čistírny*; horlivá mariánská ctitelka - *medjugorská víla, medjugorská žínka*; pobožnůstkářská žena - *svíčková bába*, objevuje se i pejorativní označení *ropucha z kropenky* (autorem je podle jednoho respondenta Silvestr Maria Braito); *má široký rukáv* - je při zpovědi mlčenlivý, všechno přejde; *být doktorem v Litoměřicích* (tedy absolvovat tam v totalitě teologickou fakultu, která nebyla na stejné odborné úrovni, jako tomu bylo jinde ve světě) - *získat titul Doctor humoris causa* nebo též *absolvovat vyšší ministrantskou*.

Slangová pojmenování církevního jazyka mohou být jazykově hravá: modlit se breviář - *brevit se modliář* (je zde patrný hláskový přesmyk); časopis Immaculata je *Ema kulatá* (zde dochází ke vzniku zcela nových slov). Často jde i o vkládání celých slabik, které je vtipné a nápadité: akolyta - *alkoholita*; charita je nazývána *chacharita* (vkládání nové slabiky, která vytváří s předchozí slabikou citoslovce výsměchu); redemptorista - *redempterorista* (přesmyčka mohla vzniknout pouze na jedno použití, je zastoupena pouze u jediného respondenta ze sto osmi); katechetka - *kafetetka*; Lateránská Univerzita v Římě (Lateranum) je *Lutheránum*... Velmi četně se také objevují hláskové záměny evokující satirický nebo ironický posun významu slova: kancionál - *cancionál* (vkládání jiné konsonanty ironicky reagující na textovou kvalitu písní); mešní zpěvy jsou některými kriticky označovány za *mešní zjevy*; z názvu organizace Pacem in terris vzniklo *pláčem in terris*; silentium se změnilo na *šílencium* (zkomolením se evokuje pocit hrůzy z ticha a mlčení). Úmyslně zde může docházet k záměně zvukově podobných slov s komickým či satirickým efektem, generální vikář - *geniální vikýř*.

Sémantické tvoření nových slangových pojmenování je v našem materiálu zastoupeno přenášením významu na základě vnitřní nebo vnější podobnosti nebo přítomnosti jiného určitého nápadného rysu (v uvedených příkladech např. tvaru a vzhledu budovy): Pastorační středisko v Hradci Králové vtipně označilo několik respondentů (3) jako *Temelín* - byli přesvědčeni, že se do něj mnoho investovalo a mělo to malý efekt; budova pražského semináře je podle tvaru, který je viditelný od metra, nazývána *Kapitol*; kardinál Vlk je podle červené barvy také nazýván *Karkulka* nebo *červenec*; adorace je *kolenobol*; Katolické noviny se v období totality nazývaly též *Belzebub Zeitung, Růžové právo* a *Katolický rudý tisk*.

Vlivem cizích jazyků do církevního slangu pronikla i některá původně cizí slova, např. označení pro kostel, od něm. Kirche, *kircha*; angl. church se objevilo jako *čerč* i *čurč*; kněz - *padrino*; mše jako *missa*, ze slov. též *omša*; malá sestra Ježíšova je podle zakladatele též *Foucauldka*... Souvisel malý výskyt těchto původně cizích slov se železnou oponou či vnitřními tendencemi češtiny bránit se cizím vlivům?

Křesťanský slang protkává sakrální sféru mnoha poetickými prostředky, je plný symbolismu a metaforičnosti, rozbíjí klišé, prolamuje úzus a stereotyp, a tím vším se stává nositelem něčeho nového, co celkově přispívá k jazykovému ozvláštnění. Přestože se někdy může zdát katolický slang satirický, posměšný až hanlivý, i on je typický tím, jak se v něm projevuje lidský vtip, tvořivost a nevyčerpatelná fantazie.

Literatura

Hubáček, J.: Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů. Praha 1971.
Hubáček, J.: O českých slanzích. Ostrava 1981.
Hubáček, J.: Malý slovník českých slangů. Ostrava 1988.
Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9.-12. února 1988. Plzeň 1989.
Sborník přednášek ze II. konference o slangu a argotu v Plzni 23.-26. září 1980. Plzeň 1982.
Grygerková, M.: Stručná charakteristika současného církevního slangu. In: Sborník přednášek ze VI. konference o slangu a argotu v Plzni 15. a 16. září 1998. Plzeň 1998.
Kvítková, N.: K jazyku současných duchovních promluv. *Naše řeč* 79, 1996, č.2, s. 61-65.
Život z víry. Překlad druhého dílu katolického katechismu pro dospělé. Interní pomůcka pro studium morální teologie. České Budějovice 1995.

Michaela Lašťovičková

Mluva a slang jazzových hudebníků

Hráči jazzu, tedy *jazzmani*, jsou sice příslušníky určité zájmové skupiny, ale spolu s jinými hudebními společenstvími se podřizují rozsáhlejší oblasti obecně hudební, což se projevuje i v rovině jazyka. Základní hudební výrazivo je tak všem hudebníkům společné, avšak stylová rozrůzněnost způsobuje rozdíly i ve volbě a tvorbě jazykových prostředků. Např. vzhledem ke klasické hudbě se jazz jeví jako hudba uvolněná, nevázaná přílišnými interpretačními konvencemi, čímž staví hráče vážné hudby do pozice upjatých *frakoumů* či *vážňáků*. Hráči bigbítové hudby jsou podle stylu nazváni *bigbíťáky* a despekt, s jakým se k nim jazzmani chovají, pomáhá vyjádřit také intonace. Podobné opovržení vyzařuje pojmenování pro bubeníka hrajícího bigbít - *řezník*. Těm, kteří zasvětili život techno hudbě, nemůže jazzman doslova přijít na jméno, a tak si vypomůže podstatným jménem odvozeným od zvukomalebného citoslovce - *tuctucák*. Najdeme i pěkný doklad, který reflektuje stylovou diferencovanost vlastní jazzové oblasti. Je to slovo *staroby*, které hráči moderního jazzu používají pro označení skladeb 20. a 30. let hraných dixielandy v dobových aranžmá. Dixielandoví hráči dodávají tomuto výrazu kladný náboj zdrobnělinou - *starůbky*.

Kapela se v jazzu nazývá *kombo*, *band* nebo *parta*. Základem jakékoliv formace je *rytmika*, tj. basa a bicí, které obstarávají *beglajt* čili *spodky* - hudební doprovod. Do toho sóloví hráči hrají téma zvolené skladby a po něm improvizují, tedy *hrají chorusy*. Jeden chorus znamená improvizaci na harmonickou formu jednoho tématu, takže hudebník může říct *vypálil jsem tam čtyři chorusy*. Improvizátor předvádí své umění tím, že hraje různé *laufy* (něm. „běh"), *běhy* nebo *hady* - technicky náročné pasáže - a *liky* (angl. lick - pův. „lízání, líznutí", slang. „interpolovaná improvizovaná figura v jazzové hudbě") neboli *fóry* - fráze, kratší melodické motivy. Cílem sólisty je předvést své jazzové cítění - *filink* (angl. feeling). K tomu mu dopomůže třeba přesný *tajmink* (angl. timing), správné rytmizování, načasování zahraných not. Jazzový hudebník musí umět *swingovat*, *hrát na druhou a na čtvrtou*, tj. na lehké doby.

Selže-li hráči dechový nástroj, nejen jazzman řekne, že *udělal kiks* nebo *kiksnul*. Mnohem větší problémy si ovšem způsobí hráč, který *se ztratí v choruse, vypadne z formy*. V případě takové *nestíhačky* mu nezbývá nic jiného než chvilku *mlžit* - snažit se sebevědomou hrou nedat najevo skutečný

stav, dokud se ve formě opět nenajde. Pokud ale *obrátí*, tj. zamění lehkou dobu za těžkou, *rozhodí* tím i spoluhráče, kapela *se rozjede*. Říká se tomu také *veksl* (něm. wechsel - „změna"). Nejhorší varianta nastane, když skladba skončí před plánovaným koncem, tj. když *spadne řemen*. Poté, co *šli* všichni *na chorusy*, se skladba uzavírá zopakováním tématu, tedy *dá se to svrchu, přehulí/ dá/jede se téma*. Skupinu při hraní *táhne* především bubeník, tzn. drží dané tempo a zabraňuje, aby *to/tempo nesedalo*. Zpomalí-li kapela, *má to těžkou prdel*. Pokud je všechno v pořádku, říká se, že to *šlape*.

Vlastní kapitolou jazzového hraní jsou *džemsešny* (angl. jam sessions, doslova „povidlové schůzky") neboli *jamy*, na nichž *se jamuje*. Spočívají v tom, že se sejdou libovolní hráči a zahrají si všeobecně známé skladby, tzv. *standardy*, které se vydávají v sešitech nazývaných *fejkbuky* (angl. fake books) či *faky*. Když se hraje skladba, kterou hráč nezná, může pochybovat, jestli ji *zahraje z koule*, tj. bez nácviku, podle sluchu či z not, tedy *zalistí*. Podaří-li se mu to, řekne se, že *paří, válí to, smaží, koulí, rozjel to*, když se jeho sólem inspirovala celá kapela, tak *se to rozjelo* (polysémní, viz výše), *rozpařilo, má to drajv* (angl. drive, „jízda"), *grúv* (angl. groove, „rýha") nebo *je to grúvy*. Jestliže se hudebníkovi nezdaří improvizace podle jeho představ, řekne, že *hrál z prdele*. Také kvalitativními adjektivy *prdeloidní* a *sračkoidní* se hodnotí nepříliš povedené výkony.

Vyjadřovací schopnosti jazzmanů vedou i k souvislejším projevům, např. na téma podstaty jazzové hudby - *v jazzu potřebuješ někoho, kdo ti pojede spodky, ale taky tam musí být někdo, kdo bude vypalovat ty hady*. Život jazzového hráče nespočívá ale pouze na pilířích pozitivních dojmů z vlastní hry, často je potřeba i pilířů stabilnějších, a tak jazzmani chodí do jazzklubů na *kšefty* nebo na *gig* (čti [*gig*], angl. „angažmá"). O hráči, který hraje mnohokrát v měsíci, se říká, že *holí kšefty*. V jazzovém slangu se vyskytují dvě módní substantiva popisující základní protipólní stavy - radost z úspěchu a zlost nad nezdarem - *je to dej* (angl. day, „den") a *je to loď*. Od podstatného jména *loď* bylo odvozeno sloveso *lodit*, jež se pojí se čtvrtým pádem a užívá se ve významu „odložit nějakou nepříjemnou záležitost, obejít povinnost".

Je-li řeč o životě v jazzovém společenství, není možné se nezmínit o typu hráče, který bytostně popírá společenskou pospolitost: je to *mrtič*. Jedná se o hráče, který při hraní vždy manifestuje svou individualitu, ať už pozdním příchodem na jeviště či zkoušku, rušením při sólech spoluhráčů apod. Dalším základním tématem jazzmanů jsou ženy, tedy *roštěnky, šťabajzny* nebo *křepelky*. Jestliže se hovor jazzmanů stočí k tomuto konverzačnímu

okruhu, obvykle se poznamená *no vidíte, už jsme zase v cé dur*. Jako je stupnice C dur, která nemá žádné předznamenání, tím nejelementárnějším v hudební abecedě, patří ženy neodmyslitelně do života jazzmana. Se ženským prvkem souvisí fakt, že hudebníci vnímají jazz pro jeho spontánnost a zemitost jako paralelu sexuálního aktu, a proto si z této oblasti občas vypůjčí výraz vhodný k pojmenování hudební skutečnosti. Např. zdařilé sólo kolegy mohou komentovat na jeho konci slovy *hele, zdá se, že už vystřík*. Samotnému hovoru hráčů o jazzových kolezích a jejich interpretaci jazzu se říká *mytí*. Nejen jako doklad tohoto výrazu, ale i toho, s kým se vlastně setkáte, když potkáte jazzmana, nám závěrem může posloužit citát z knihy Víta Fialy Jak se dělá jazz: *„Sešli se dva muzikanti, a nikoho nemyli (příklad vrcholu absurdity)."*

Eva Hrachovinová

O slangu writerů

Writeři jsou zcela specifický druh mladých lidí, jejichž seberealizace spočívá v tvoření *graffiti*, tj. různých typů nápisů a obrazců na zdech domů, podchodů, komínů a továrních zdí, na vlacích, tramvajích, autobusech a mnoha dalších místech. S výjimkou ojedinělých „povolených" („legálních") míst jsou jejich více či méně zdařilá díla považována za projevy vandalismu a jejich odstraňování bývá nesnadné a finančně nákladné. Ze zcela pochopitelných důvodů proto pracují tajně, často v noci.

Moderní *graffiti* (slovo italského původu, singulárový tvar je *graffito*) má svůj původ ve Spojených státech, kde se tento termín začal užívat na počátku 70. let a označoval specifické „podpisy" mladých lidí na zdech stanic metra, vagónech vlaků, popelnicích a dalších místech. Dnes se za graffiti považují stylizované podpisy writerů (tzv. *tags*, *tagy* - obvykle to nejsou jejich skutečná jména, častěji se jedná o rozličné pseudonymy, přezdívky, kódy nebo symboly), různé nápisy charakteru komentářů, např. na reklamních nebo předvolebních billboardech, ale i velké barevné obrazce, které se nazývají *pieces* (počeštěně *písy*). Jejich autorům se u nás často říká *sprejeři*, neboť při své tvorbě nejčastěji užívají různé typy sprejů, sami mezi sebou si ale říkají *writeři* [*rajtři*]. Bývají to mladí lidé, kterým je něco mezi 15-25 lety, různých typů vzdělání i zaměstnání.

Jak je z uvedených základních údajů patrné, jazyk, jímž se writeři domlouvají, je bohatý zvláště na slova anglického původu, která v tomto oboru slouží jako mezinárodně srozumitelné výrazy užívané v různých jazycích. Vzhledem k charakteru popisované činnosti by mohl být jazyk writerů považován za slang, uvědomíme-li si však nutnost utajení jak významů jednotlivých slov, tak i činnosti jako takové, nebylo by možná od věci uvažovat i o argotu. Základním dorozumívacím kódem, který writeři užívají, je čeština (přesněji řečeno obecná čeština, event. jiný interdialekt), slangismy samotné pak představují anglicismy, v menší míře slova domácího původu. Našim anglicismům by však leckterý Anglosas nerozuměl, protože jejich česká

výslovnost je od podoby původní velmi vzdálena. Například *whole train*, označení užívané pro pomalování celého vlaku, resp. alespoň čtyř vagónů, má v češtině výslovnost [*vultrejn*], *whole car* (výraz pro celý vagón pokrytý barvou, včetně oken) se u nás vyslovuje [*vulker*], apod. Některé z anglicismů objevujících se ve slangu writerů mají navíc ve spisovné angličtině zcela jiné významy.

Anglické slangismy jsme vyexcerpovali z autentických nahrávek rozhovorů writerů. Můžeme je rozdělit do několika významových skupin.

Autoři graffiti jsou *bomber* - autor rychle tvořeného nelegálního graffiti; *krú* (*crew*) - skupina writerů, kteří pracují a podepisují se společně; *houmboj* (*homeboy*) - kamarád, přítel; *king* - úspěšný, ostatními respektovaný writer; *one man* - writer, který pracuje sám, sólově; *toj* (*toy*) - nováček, začínající writer; *writer* - autor graffiti obecně; *xeroxboj* (*xeroxboy*) - writer, který napodobuje, kopíruje styl jiných.

Policisté a jejich skupiny jsou *kop* (*cop*); *flojd* (*floyd*); *vandal skvod* (*vandal squad*) - policejní jednotka specializující se na boj proti autorům graffiti.

Typy graffiti podle způsobu tvoření, obsahu a umístění se nazývají *bomb* - narychlo udělané, ilegální graffiti, užívá se i anglický tvar *bombing*, verbální derivace je *bombit*; *end to end* - celý „udělaný" vagón; *fiti* - zkrácené označení graffiti; *graf* - zkrácené označení graffiti; *character* - kreslená postavička, figurka, tvář; *ilegál* (adapt. angl. adjektivum *illegal*) - nepovolené, ilegální graffiti; *legálka* (derivace angl. adjektiva *legal*) - legální, povolené graffiti; *panel* - graffiti pod okny (např. vlaku, autobusu); *pís* (*piece*) - jednotlivý kus graffiti, větší obrazec; *plastika* (derivace angl. adjektiva *plastic*) - trojrozměrné, prostorové graffiti; *prodakšn* (*production*) - několik spojených graffiti, působících uceleným dojmem; *rúftop* (*rooftop*, užívá se i deminutivum *rúftopek*) - graffiti na střeše apod., ve větší výšce; *teg* (*tag*) - podpis, značka writera, užívá se i české odvozené sloveso

tagovat a deverbativní derivace *tagování*; *frouap* (z angl. *throwup*) - pouhý obrys písmen bez vybarvení; *top to bottom* - graffiti sahající „od střechy po podlahu"; *vulker* (z angl. *whole car*) - celý vagón pokrytý barvou, včetně oken; *vultrejn* (z angl. *whole train*) - celý pomalovaný vlak, resp. alespoň čtyři vagóny.

Typy graffiti podle užité techniky mohou být *beklajn* (*backline*, v češtině adaptováno také jako *beklajna*) - linka mezi obrysem a pozadím; *fajnlajn* (*fineline*, adapt. *fajnlajna*) - linka mezi obrysem a pozadím; *hajlajt* (*highlight*) - odlesk; *autlajn* (*outline*, adapt. *autlajna*) - tenká linka; *silver* - graffiti tvořené stříbrnou barvou v kombinaci s jinou obrysovou barvou.

Výrazy užívané pro hodnocení kvality graffiti jsou bohaté: *brutální* (derivace angl. adjektiva *brutal*) - expr. šílený; *burnr* (*burner*) - dokonalé, reprezentativně udělané graffiti; *kúl* (*cool*) - expr. super, bomba: graffiti, které má úroveň, styl; *freš* (*fresh*) - originální a novátorský styl; *hardkór* (*hardcore*) - expr. tvrďárna, obecně znamená vysoké hodnocení; *maniakovský* (adapt. angl. adjektivum *maniacal*) - obrovský, ohromující; *njúskúl* (*new school*, užívá se i jako adjektivum *njúskúlový*) - moderní typy graffiti; *oldskúl* (*old school*, adjektivum je *oldskúlový*) - starší typ graffiti; *vajldstajl* (*wildstyle*, užívají se také adjektivní a adverbiální derivace *vajldstajlový* a *vajldstajlově*) - divoký styl, týkající se hlavně psaní písmen.

Užívané nástroje a prostředky mají označení *ken* (*can*) - sprej s barvou; *kep* (*cap*) - tryska; *kulimarkr* (*coolimarker*) - druh fixu; *edink* (*edding*) - druh fixu; *fetkep* (*fatcap*) - silná tryska; *skiny* (*skinny*) - tenká tryska; *stikrs* (*stickers*) - samolepky; *ultrafetkep* (*ultra-fatcap*) - velmi silná tryska.

Přípravné materiály, skicáky jsou *blekbuk* (*blackbook*) - návrh, předloha, plánek před malováním, skicák; *písbuk* (*piecebook*) - skicák (synonymum pro *blackbook* a *sketch-book*); *skečbuk* (*sketch-book*, objevuje se i jako deminutivní derivace prvního komponentu - *skečík*) - skicák.

Společné akce writerů a místa, kde tvoří, jsou *betl* (*battle*) - souboj, soutěž dvou writerů nebo celých skupin o to, kdo namaluje lepší graffiti; *hól of fejm* (*hall of fame*) - zeď, na které malují pouze ti nejlepší; *džem* (*jam*) - sraz lidí, kteří malují společně na tzv. legální zdi.

V jazyce writerů se vedle slangismů anglického původu užívá řada obecně českých, hovorových a expresívních výrazů, srov. *buřit* - dělat graffiti, malovat (jedno z možných vysvětlení původu může být příbuznost se slovesem

pobuřovat), objevuje se i prefixální derivace *přebuřit*, tj. předělat někomu „věc", graffiti; *chrom* - stříbrná barva s větším zrcadlovým efektem; *přejet, přejíždět* - přemalovat, předělat; *pyžamko* - trojrozměrné graffiti s proužkovaným vybarvením; *sjetý* (např. *sjetá zeď*) - pomalovaný, udělaný; *smotnout* - ukrást (v případě writerů nejčastěji barvy, spreje); *stříbro* - český ekvivalent anglického výrazu *silver*, objevuje se i deminutivum *stříberko*; *3D, tři D, tři-déčko* - trojrozměrná, zvýrazněná písmena; *zčorovat* - ukrást (převzato skrze argot zlodějů z romštiny, užívá se i tvar *čornout*).

Slang writerů je z lingvistického hlediska nepochybně velmi zajímavý a zaslouží si naši pozornost, stejně jako slangy jiných zájmových skupin mladých lidí. Výzkum a analýza jejich slovníku a frazeologie by mohly obohatit mimo jiné pochopení procesů formální adaptace slov cizího původu v češtině. Počeštění přejatých slov je v těchto slanzích někdy neobvyklé a vymykající se obecným pravidlům, ale frekvence těchto výrazů prokazuje jejich funkčnost.

Diana Svobodová

Mluva moderátorů Rádia 1

U mladých lidí bylo a je stále v módě být nekonvenční, originální, odlišovat se od šedého průměru, od masy obyčejných lidí. Slouží k tomu různé prostředky, např. nonkonformní oblékání, účes, chování apod., ale také prostředky jazykové.

V tomto článku popisujeme zvláštnosti ve vyjadřování jisté, v současné době už dosti početné skupiny mladých lidí, kteří poslouchají elektronickou taneční hudbu, chodí do módních tanečních klubů na nejrůznější „parties", kde jim hrají stále populárnější „DJs"; „stylově" se oblékají, „stylově" se chovají a mluví.

Jejich rozhlasovou stanicí je Rádio 1, v podstatě jediná stanice, která se převážně elektronické taneční hudbě a vůbec tzv. alternativní kultuře věnuje. Rádio 1 odráží, ale také ovlivňuje vkus svých posluchačů, a to nejen pokud jde o hudbu, ale také co se týče jazykových projevů. Moderátoři Rádia 1 (R1) jsou tedy svým způsobem vhodní reprezentanti pozorované skupiny mladých lidí. Přestože mají jako skupina svá specifika, jejich vyjadřování do značné míry odpovídá vyjadřování jejich posluchačů - o tom svědčí telefonáty do vysílání - a vůbec příznivců elektronické hudby; ovlivňování bude zřejmě oboustranné.

Na první poslech se vyjadřování moderátorů R1 vyznačuje výraznou neformálností, uvolněností, ležérností projevu - vyslovují mnohdy velmi nedbale, až nezřetelně, také intonace bývá nevzrušená, někdy dosti nevýrazná (zřejmě reakce na přehnaně „živý" styl projevu moderátorů některých komerčních stanic). Kromě toho nezasvěceného posluchače jistě zaujme množství neobvyklých výrazů, jež moderátoři R1 užívají.

Slangem v pravém slova smyslu lze zřejmě nazvat jen část užívaných výrazů, mají však společné to, že jako celek jsou charakteristické pouze pro popsanou skupinu mluvčích a tvoří součást jejich celkové prezentace.

Lexikální zvláštnosti moderátorů R1 lze rozdělit do několika nestejně obsáhlých, navzájem se křížících skupin. Z nejvýznamnějších skupin používaných výrazů jsou to

a) výrazy přejaté, a to především z oblasti hudby (téměř výlučně z angličtiny): názvy hudebních stylů jako: *dub*, *breakbeat*, *house*, *techno*, *rave*, *hip hop*, *jungle*, *drum'n'bass*, *acid jazz*, *trance*..., další výrazy jako: *frontman*, *label*, *sample*,

track, *intro* a mnoho dalších. Příznačné je také užívání celých víceslovných spojení a obratů v angličtině, přestože by bylo možné užít české ekvivalenty: *special guest*, *welcome drink* apod. (více v reklamách než v samotných promluvách moderátorů - to platí obecně, v reklamách R1 se dané jevy vyskytují ve větší míře; to podle mého jen dokazuje, že jde o cosi žádoucího, o něco, co se „nosí“);

b) pojmenování úže profesní či slangová (do značné míry se kryjí se skupinou předchozí): („*dýdžejský*“) *set*, *sample*, (hudební) *formace*, *kompilace*, *projekt* (v širokém smyslu hud. projekt - většinou deska n. hud. seskupení), *mixák*, *předělávka*, *vychytávka*, *klubovka*, *singlovka*, *věcička*, *záležitost*, *nadupaný*, *provařený*, *na-/vy-/samplovat*, *přemíchat*...;

c) nově utvořené odvozeniny (neologismy v užším slova smyslu): *mixák*, *šedesátiminutovka*, *pohodovka* (pohodová skladba), *otevíračka* (úvodní skladba), *provářka* (provařená, tj. obehraná skladba)...; množství relačních adjektiv utvořených od názvů hudebních stylů: *happyhousový*, *triphopový*, *tranceový*, i jiných: *vyklidněný*, *profláknutý*, *nakopávací*; slovesa: *dýdžejovat*, *z-/na-/mixovat*...;

d) hybridní složeniny (nebo spojení nesklonného adjektiva se substantivem?): *maxivinyl*, *demosnímek* (*demo snímek*), *technoakce* (*techno akce*)...;

e) sémantické neologismy (nemusí jít o zcela nový význam, často jde jen o vyzdvižení původně druhotného významu na místo první): *záležitost*, *věc* (téměř výhradně ve významu hudební skladba), *akce* (hudební akce, koncert, party apod.), *parta* (hudební skupina), *sjíždět* (*sety*)... Sem lze případně zařadit také módní, oblíbené výrazy - nejsou nové, ale jsou užívány nezvykle často a nahrazují výrazy užívané jinak běžněji - např. je „stylovější“ říci *band*, *grupa*, *parta* n. *skvadra* než prostě hudební skupina.

Nejzajímavější skupinou nových či nezvyklých pojmenování, jež moderátoři R1 používají, jsou zdrobněliny. V promluvách moderátorů R1 se jich užívá nápadně často a mnohdy jsou tvořeny od slov, u nichž bychom zdrobňování nepředpokládali. Jejich expresivita se tím ještě stupňuje.

Velmi zřídka jde o deminutiva vyjadřující menší míru vlastnosti, téměř ve všech případech jde o projev citového postoje ke skutečnosti. Skutečnosti označované deminutivně se ve většině případů týkají hudby, event. jiných oblastí patřících k životnímu stylu fanoušků taneční hudby. Často jsou zdrobňována slova přejatá (to svědčí o tom, že jsou pro danou skupinu lidí už

dostatečně známá a vžitá) - pak působí exoticky cizí slovní základ ve spojení s běžnou českou příponou. Jsou to výrazy jako: *hauzík, dramnbejzík, džanglík, džezík, lejblík, projektík, singlík*. Ostatní zdrobněliny jsou formálně o něco méně nápadné, přesto je jejich použití stále velmi nezvyklé: *chlapík, týpek, človíček, lidičky, partička, kapelka* apod. (pro označení hudebníka či hudebníků); velké množství zdrobnělin se používá pro označení hudební skladby: *věcička, záležitůstka, dílko, příjemnůstka, skladbička, specialitka, singlík, duetek*. Deminutivně může být však pojmenováno snad vše, co souvisí s hudbou: *koncertík*, (hudební) *akcička*, (mixážní) *pultík*, (hudební) *hodinka, pauzička* (mezi skladbami), (hudební) *firmička*..., event. s módou či životním stylem vůbec: *bundička, botičky, modýlek, obleček; hospůdka, hotýlek, pivečko, pohodička, pokouřeníčko, obchůdek, fotbálek*...

Co vede moderátory R1 k takovému nadužívání zdrobnělin? Na jedné straně to bude nepochybně projev sympatií k označovaným jevům, jejich kladný citový postoj k nim, na straně druhé, zdá se, projev jakési suverenity, nadhledu, který zaujímají ke světu vůbec (alespoň se tak tváří) - což patří k jejich „image". Jde tedy také o projev přináležitosti k dané subkultuře, přihlášení se k určitému hudebnímu a životnímu stylu. V jazyce tomu pak odpovídá (převážně inherentní) expresivita.

Vyjadřování moderátorů R1 je příkladem toho, jak se jazykové prostředky stávají rozlišovacím znamením, čímsi specifickým pouze pro dané společenství. Z oblíbenosti rádoby nonkonformního, nevázaného života a vyjadřování, z módnosti klubů, párty, „dýdžejů" a různých super a „free" akcí však těží nejen R1, srov. např. tištěnou reklamu na jakýsi nový katalog Čedoku: *„A je to bomba, žádná nuda se staroušema a cesty na místa, který tě absolutně neberou. Tohle je pro rošťáky a roštěnky, co se chtěj trochu pobavit, vyrazit na diskošku nebo do bezva klubu; pro ty, co to chtěj rozjet ve velkym stylu a užít si dovču na plný pecky. Pro ty, co si chtěj užít bezva víkend v nějaký profláknutý metropoli jako Amsterdam, Berlín, Londýn nebo Paříž, máme zas typy na hudební fesťáky, mega párty a super dýdžeje. Prostě club dvacetpět je dost dobrej."*

Kateřina Součková

Piju, piješ, pijeme...
aneb Jak se mluví o víně a u vína

Víno a chléb jsou mystickými symboly lidského žití. Podle jedné z antických bájí bylo víno božskou krví a pít zkvašenou šťávu z hroznů znamenalo vdechovat božského ducha. Ani síly ďábelské však nezůstaly ve vztahu k vínu stranou. Ďábel prý asistoval při založení první vinice. Půdu pokropil krví páva (člověk se po prvních doušcích vína nadýmá jako páv, cítí se šťastný a je rád na světě), listy krví opice (po přibývajících skleničkách je člověk veselý a křepčí), dozrávající hrozny krví lva (piják se stává bojovným a zuřivým) a zralé hrozny krví vepře (opilec už ztrácí lidskou tvář a vlastnosti). Všechno, co souvisí s vínem, má nádech jakéhosi opojení, ať je to vinobraní nebo první doušek burčáku či hlasité vítání nového vína uprostřed sychravého podzimu. Beaujolais est arrivé!

Vínu se nejlépe daří v důvěrném prostředí, ve společnosti lidí milých, daleko od hlučícího davu, v ústraní od všedního ruchu. O víně se vedou řeči - nejlépe nad sklenkou výtečného vína. Je totiž poněkud marnivé. Má rádo, když se o něm mluví, a vyžaduje osobnost, která ho dokáže ocenit.

Jak tedy víno oslovit? Jak slovy popsat nepopsatelné? Běžný konzument si s tím starosti nedělá. Konzumuje a neptá se, nehledá. Upíjí tedy *šampus*, *šampáňo*, *bublinky*, *bublifuk* nebo *červené* a *bílé*, popř. *čůčo* (víno ovocné), které účinkuje téměř jako nervový jed. Většinou bývají preferována vína sladší, kdo bojuje o štíhlou linii, vyžaduje tzv. *přírodní*. V odlišení odrůd a révových směsí se také příliš nevyznamenáváme. Spokojeně pijeme své oblíbené *milery*, *milerky*, *vavřince*, *svíčky*, *cecháče* nebo *sklepmistry*, netušíce zhola nic o nezměrném bohatství vinařského ráje. Ve snaze obohatit škálu chutí a vůní pouštíme se do experimentů a mícháme víno s dalšími nápoji. Z červeného vína a coca-coly pak vyroste *Houba*, ze sektu s vodkou vyběhne *Lední medvěd* a z vražedné kombinace červeného vína, rumu, fernetu, vodky a griotky se rozvine extrémně nebezpečná *Černá sjezdovka*. Konzument je spokojen, vinař žasne. Víno je přece dar, dar přírody, živý organismus. Skrývá v sobě nepřeberné bohatství barev, vůní a chutí, ale odkryje je pouze tomu, kdo k němu přistoupí s láskou, úctou a pokorou.

Víno dovede oslovit jen znalec. Personifikuje ho, dává mu vlastnosti lidského těla i duše, vlastnosti květin i neživých předmětů. Nahlédněme tedy

do jeho slovníku, podívejme se jeho očima na sklenku naplněnou vínem a ochutnejme, přesněji řečeno - *okoštujme*.

Tentokrát necháme stranou vína šumivá a navštívíme svět vín *tichých*. Bílých, červených i růžových (*růžáků, ryšáků*). Můžeme ochutnat *mladé* víno (*burčák*), z kterého dalším zkvašením vzniká *řezák* (*rampáš*), dále vína letošní (z posledního vinobraní), vína *neškolená* a *školená* (dosahují kvality a zralosti uložením a kultivací v lahvích nebo sudech), *vína bariková, barikovaná* (zrají ve speciálních dubových sudech o objemu 225 l), *vína archivní, archivy* (určená k delšímu uchovávání).

Vysokou jakostní skupinu tvoří tzv. *vína s přívlastkem, s predikátem, vína predikátní* (znalci syntaktické terminologie se jistě nedají odradit zajímavým rozporem ve vinařském názvosloví). Z tohoto soudku okusíme např. *vína kabinetní, kabinety*, tj. vynikající vína pro vybranou a uzavřenou společnost. Původně se pila v uzavřené místnosti, kabinetu (název užíván od 19. stol.). Skutečným zážitkem je také doušek *pozdního sběru*. Jde o výtečné víno, které bylo sklizeno až po hlavní sklizni, hrozny byly ponechány k maximálnímu dozrání péči podzimního slunce a to do nich uložilo svou moc (v charakteristice sedleckých bílých vín se např. dočteme, že tamní vinaři vkládají do vína pomocí slunce odrážejícího se na hladině rybníka Nesyt veškerý svůj um, lásku a radost a na nás je, abychom z něj té vložené krásy dostali co nejvíce). Víno této kategorie má pak vyšší obsah zbytkového cukru, typické aromatické látky, je odrůdově charakteristické, harmonické a jemné. Už naši předkové říkali, že *je při lahodě*. Z pozdní sklizně pochází také tzv. *výběr z hroznů*. Vyrábí se z hroznů nejvyzrálejších, a proto má nejvyšší cukernatost. Opět se jedná o víno kvalitní, predikátní. Skutečným unikátem, třešničkou na dortu, vinným bonbónkem jsou *slaměnec* a *zmrzlák*. *Slaměnec* (*slámové víno*) je víno z hroznů pozdní sklizně, které jsou uloženy na slámě a ponechány opět slunečním paprskům k dotvoření. Postupně ztrácejí vodu, sesychají se, zvyšuje se v nich obsah cukru a koncentrace látek. Při zpracování dávají málo moštu, a proto cena takového vína narůstá. Podobně je tomu i u *zmrzláku* (*vína ledového*). Hrozny se nechávají na keřících velmi dlouho, až

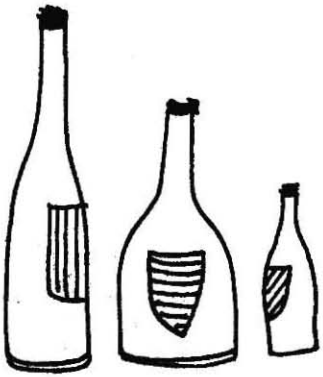

do pozdního podzimu, aby se jich dotkly první mrazíky. Optimální mrazivou lázeň poskytne teplota mezi -7 až -9 °C. Drsné podmínky, zvraty počasí a ptačí nálety přečká jen část úrody a výnos je opět poměrně malý. Vyrobené víno však za to stojí. Jméno má sice studené jako led, ale jeho plnost, elegance i harmonie chutí a vůní rychle rozehřeje.

Víno je pro své obdivovatele živou bytostí. Neúprosný čas měří délku jeho života - je *mladé*, *zralé*, *se stařinkou*, *staré*, *s juchtovinou*, *prošlé*, ba dokonce *odumírající*. Může mít své vady na kráse, může kdykoli onemocnět. Jistě nás nepotěší víno *svíravé*, *drsné* (s přebytkem taninu), *škrablavé* (s přebytkem kyseliny octové) nebo *ocelové* (s přebytkem kyseliny vinné). V krku totiž zanechávají palčivý pocit, jsou příliš *tvrdá*. A onemocnění? Jsou stejně záludná a zrádná jako u lidí. Neblahým osudem může být pro víno *zákal* různého druhu, *octění* (vznik kyseliny octové), *křísovatění* (vznik povlaku na hladině), *vláčkovitost* (víno je olejovité, vytahuje se jako vlákno). Božský mok se někdy dokonce *zvrhne* (nejde o vylití ani o morální poklesek, ale o zhořknutí a zhnědnutí vína). Získá-li víno chuť a vůni připomínající zkažená vejce, *má sirku*. Někdy má tzv. *náčiňovou hadru*, tj. pachuť připomínající pach starého hadru, vzniká hnitím špatně odfiltrovaných kvasinek.

Nalijme si tedy do sklenky nějaké *velké* víno. Je jistě zdravé a v jeho charakteristice se dočteme, že má *plnou* vůni a chuť, vysoký podíl *extraktu* a bohaté *hroznové doznívání* v chuti. Pochází z *velkého* ročníku, tj. takového, který měl výjimečně příznivé klimatické podmínky. Při otevírání lahve však buďme opatrní. Otevřeme-li ji příliš rychle, víno se *ztrhne*. Budeme-li ochutnávat více druhů, použijeme malou sklenku, *koštovačku*. Zpravidla však zkušený degustátor, *sommelier*, sáhne po *tulipánu*, tenkostěnné sklence z průhledného skla. Pouze pro vína šumivá jsou určeny tzv. *flétny*, dlouhé a štíhlé sklenky, v nichž je možno pozorovat perlení. Skutečný degustační obřad je totiž záležitostí všech smyslů. Naše oči hodnotí proti světlu čistotu vína - ideální je víno *jiskrné* (*má jiskru*). Objeví-li se v něm malé částečky, je *opalizující*. Pokud se po vyškolení znovu zakalilo, jde o víno *zlomené*. Současně s čistotou si uvědomujeme barvu vína. Když její intenzita neodpovídá odrůdě, je barva buď *vysoká*, nebo *nízká* (*slabá*).

Nyní sklenkou zakroužíme a rozhoupáme hladinu vína. Všimneme si jeho viskozity a vůně. Vydává-li mnoho různých typických a příjemných vůní, jde o známku ušlechtilosti. Víno je *buketní*, *má buket*, *květinu*. Vůně se postupně uvolňují a spojují v jedinou vonnou kytici. S oteplováním se dále mění a musíme je zkoumat znovu a znovu. Pro vůni vína existují desítky výstižných

výrazů, zejména ze světa rostlin (*muškátová*, *kopřivová*, *broskvová*, *lipová*, *ořechová*, *borůvková*, *švestková*, *višňová*, *ovocná*). Podle intenzity pak *těžká* (u dezertních vín), *jemná*, *výrazná* (u kořenitých vín), *po stařině* (typická pro starší ročníky, připomíná vypečenou chlebovou kůrku), *po sudu*, *sudovina* (při nedostatečném ošetření vinných sudů), *odrůdová* (typická pro určitou odrůdu), *zralá* (v období vrcholné zralosti vína, některá lahvově zralá vína mají nevýraznou vůni, jsou *uzavřená*, před podáváním je musíme s předstihem otevřít a nechat vyvětrat, *šámbrovat*). Je zvláštní, kolik se toho o víně dozvíme, aniž bychom vzali do úst jediný doušek. I jeho čas však musí přijít, abychom pronikli do labyrintu chutí. Vnímáme je jako jednotlivé složky, ale zkoumáme i jejich vzájemný poměr, harmonii vína.

První doušek musí být mírný. Prozradí nám, zda je víno *plné* (při polknutí připomíná svou hustotou mléko, je plné extraktem, alkoholem, je kořenité a aromatické). Může být i *prázdné* (podobá se vodě, chybějí mu extraktivní látky), dále *lehké* (má málo alkoholu), *těžké* (obsah extraktu i alkoholu je vysoký), *tělnaté*, *korpulentní*, *má tělo*, *má dostatek těla* (je jakoby plné, ale bez kořenitosti a aromatických látek). Chybí-li vínu odrůdový charakter a osobitost, je *únavné*, *banální* a nepobízí k pití. Jeho chuť i celkový dojem rychle mizí, je *krátké*. Naproti tomu vína plná, kořenitá, zralá a voňavá bývají *dlouhá*. Nevyniká-li žádná ze složek vína nápadně, je víno *kulaté* a nemá příliš výraznou chuť. Podobně působí víno *hladké*, které má ještě nižší plnost. Celkový dojem, harmonii vína, hodnotí další přívlastky. Po nešetrné přepravě nebo úpravě bývá víno *rozbité*, musí se nechat uklidnit. Nesprávně ošetřované víno ztrácí mnoho aromatických látek a je *ploché*. Plná a vyzrálá vína s dokonalým souladem všech sloek jsou *harmonická*, *vyrovnaná*. Ale i dokonalost může někdy mírně unavovat, a proto navíc potěší i výraznější odrůdový charakter a *lahvová zralost*. Víno je pak jako noblesní dáma - *elegantní*. Taková červená vína jsou pak *hebká*, dokonce a *sametová*. Někteří vinaři vysoce oceňují víno *dýmové*, *s dýmovinkou*, *s kouřovinkou* (u vín školených v čerstvě vypálených sudech). Za zmínku stojí i tzv. *hrušková kapka* (typická chuť vín Beaujolais).

Své studium nad sklenkou zakončíme pojmenováním celkového dojmu. *Úzké* víno má odrůdový charakter, u *širokého* zaznamenáváme různé postranní tóny, které k odrůdové povaze nepatří. Poznáme-li odrůdový charakter velmi snadno, je víno *výrazné*, z některých odrůd *kořenité*. Pokud neobsahuje zbytky cukru, jde o víno *suché*. Se zbytkovým, nezkvašeným cukrem *je při lahodě*. Extrémně kyselé víno se lidově nazývá *trojchlapské*. Když ho někdo

pije, musí ho prý dva chlapi držet, aby neutekl. Pokud víno bouřlivě kvasilo při vyšší teplotě a „uvařilo se", ztratilo příjemné aromatické látky a zůstal hlavně alkohol, změnilo se v *ohnivé*. Když vykvašení proběhlo při velmi vysokých teplotách, vzniklo víno *připálené*.

Mnohá pojmenování hledají paralelu mezi názvy vín a charakterovými typy lidí. *Velkorysé* víno potěší bohatou paletou vůní a chutí, *skromné* má průměrnou jakost, ale chutná, *spravedlivé* bylo poctivě uděláno. A víno *ženské?* Žádný strach, nejde o zvláštní druh vína pro zvláštní typ lidského charakteru, jde o víno jemné, harmonické vůně a chuti, s hedvábnou strukturou a exkluzivním, elegantním stylem. Radost pohledět a okusit.

Teď se však vraťme zpět k ochutnávce a pokusme se dát našemu vínu jméno. Vyznačovalo se barvou temného granátu a výrazným buketem s nádechem sušených švestek. Bylo plné, hutné, harmonické chuti s příjemnou tříslovinkou a působilo velice vyzrálým a vyrovnaným dojmem. Ano, nemůžeme se mýlit, chutnali jsme Svatovavřinecké, navíc z výborného ročníku 1997. Francouzi říkají, že ročník naplňuje osud vína. Matkou je odrůda, otcem pak půda a poloha vinic, tzv. *tratí*.

Odrůdové bohatství našich viničních hor je veliké. Roste zde již zmíněný *vavřinec*, *vavřineček*, *vavřín* (Svatovavřinecké), *zweigel* (Zweigeltrebe), *portugal* (Modrý Portugal), *kabernet* (Cabernet Sauvignon) a *rulanda* (Rulandské červené, modré - též *kocínka*, *roučínské*, *roučí*). Do některých červených vín se přidává pro zvýraznění barvy speciální odrůda, *barvířka*. Z bílých odrůd zachutná pak *miler*, *milerka* (Müller - Thurgau), *veltlín* (Veltlínské zelené), *večerka* (Veltlínské červené rané), *vlašák* (Ryzlink vlašský), *rýňák* (Ryzlink rýnský), *muškát* (Muškát moravský, MOPR), *sylván* (Sylvánské zelené), *neuburg* (Neuburské), *tramín*, *brynšt*, *bronišť* (Tramín bílý), *rulanda* (Rulandské bílé, šedé).

Poměrně známé jsou i názvy vinic, vyhlášených tratí. Proslulost si získaly vinice *Šobes* a *Kraví hora* na Znojemsku, *Liščí kopec* a *Kotel* u Mikulova, *Pelyňka*, *Ludmila*, *Aušperk* a *Trojslava* na Mělnicku nebo *Malá* a *Velká Vendule* na Žernosecku. Velmi zajímavé by jistě bylo zkoumat etymologii těchto místních názvů.

Vraťme se však k úvodní otázce. Jak se mluví o víně a u vína? Slovník vinařů a příznivců vína je, jak jsme právě poznali, velmi bohatý. Spojuje jak řeč lidí, pro které kontakt s vínem představuje práci, tak řeč poučených laiků, obdivovatelů vína. Vinařský slang má všechny charakteristické rysy - užívá jej určitý kolektiv lidí, funguje v určitém prostředí a slouží ke komunikaci ve sféře pracovní i zájmové. Jde o slang starý, se stabilním jádrem a poměrně ohraničený. Už v úvodní části bylo naznačeno, že ho běžný konzument zná minimálně.

Z hlediska sémantického se ve vinařském slangu setkáme zejména s názvy věcí a jejich vlastností, dále s názvy dějů a činností. Méně často najdeme pojmenování osob, prostředí a míst. Proto jsou nejfrekventovanějšími slovními druhy substantiva (názvy odrůd a typů vína) a adjektiva (názvy vlastností vína), částečně též verba (*koštovat*, *školit*).

Z hlediska formy jsou ve vinařském slangu zastoupena pojmenování jednoslovná, často univerbizovaná (*vlašák*, *rýňák*, *rulanda*), ale i víceslovná, která mají charakter sousloví (*hrušková kapka*, *lahvová zralost*, *pozdní sběr*) a frazeologických spojení (*je při lahodě*, *má dostatek těla*).

Podle kritéria onomaziologického postupu zjistíme, že velmi produktivním způsobem tvoření slangových pojmenování je přenášení významu. Jde zejména o přenášení metaforické (*tulipán*, *růžák*, *flétna*) a dále metonymické (*zmrzlák*, *slaměnec*, *koštovačka*, *kabinet*). Rovněž se setkáme s odvozováním, nejčastěji pomocí sufixu -ák (*burčák*, *ryšák*, *řezák*) a -ka (*barvířka*, *kocínka*, *milerka*). Méně produktivním způsobem je pak přejímání z cizích jazyků (např. z francouzštiny - *šámbrovat*, *buket*) a zkracování (*večerka* - zkratkové slovo pro označení odrůdy, *MOPR* - iniciálová zkratka názvu odrůdy, *COS*, *AOC* - iniciálové zkratky garance kvality).

Ve vinařském slangu najdeme mnoho příkladů personifikace (*mladé víno*, *tělnaté*, *trojchlapské*, *ženské*, *skromné*). Mnoho pojmenování se blíží básnickým přívlastkům (*víno elegantní*, *hebké*, *sametové*). Kladný expresivní příznak mají též zdrobněliny (*hořčinka*, *chlebovinka*, *stařinka*, *kouřovinka*). Můžeme konstatovat, že vinařský slang využívá jak expresivních slangismů (zejména při hodnocení vína a pojmenování jeho odrůd), tak i neutrálních profesionalismů (při zpracování révy a kategorizaci vín). Lze najít i případy, kdy se stejná skutečnost může označit jak slangovým pojmenováním, tak profesionalismem (*burčák - mladé víno*).

Umět o víně hovořit znamená mít k němu vztah. Jak praví vinaři, jen pak

povznese naši duši, zažehne jiskru v oku a promění kalnou kaluž všednosti v čirou studánku moudrosti. Pít víno, to je život. Ochutnávat je, to je věda. A mluvit o něm, toť umění!

Jitka Málková

Výrazy spojené s lékárenskou praxí v knihách M. Kubátové

Pestrý obraz výrazů pojmenovávajících léčivé přípravky, pracovní nástroje, popř. prostory související s lékárenskou praxí poskytují především tři díla Marie Kubátové - povídka *Z herbáře botaničky v krinolíně* (In: Zpověď ježibaby. Žďár nad Sázavou 1995, s. 19-79) a knihy *Obchod iluzemi* (Praha 1992) a *Třikrát denně kapku rosy* (Praha 1979).

Povídka *Z Herbáře botaničky v krinolíně* se odehrává v první polovině 19. století, kdy se vedle původní latinské botanické a lékárnické terminologie začínají v těchto oborech prosazovat slova česká, srov.: *„Kvete mléčivec," řekl lékárník své paní. „Všechno i v přírodě je nutno klasifikovat, pojmenovat, zařadit. Cicerbita alpina. Celá rostlina roní mléko. Odtud její pojmenování v českém jazyce. Vytvořil je v duchu českého lidového názvosloví Jan Svatopluk Presl"* (s. 41). Téma povídky dokreslují názvy jednotlivých kapitol, pro které

autorka zvolila původní latinská jména léčivých rostlin, spojená označením jejich naleziště, srov.: *Lilium martagon, lokalita na Jankově kopci, L. P. 1800* (s. 25); *Amarylis - hippeastrum hybridum, v babiččině pokoji v květináči, L. P. 1806* (s. 27). Někdy je k latinskému připojen i název český: *Cicerbita alpina - mléčivec alpský, lemovka cesty od Černého Dolu k Jánským Lázním, L. P. 1812* (s. 39). Slova českého původu střídá s výrazy latinskými lékárník Káblík, manžel „botaničky v krinolíně", a to při popisování činnosti v třebíčské lékárně a ve chvíli, v níž ukazuje svoji lékárnu Josefíně - botaničce v krinolíně (např. *ad oculos, magistra liter, mixtury, tinctura castorei, oficína* - pojmenování pracovní místnosti nejen ve farmacii, srov. Příruční slovník jazyka českého III, Praha 1938-40, s. 963; dále jen PSJČ). České termíny označují v Káblíkových promluvách lékárenské a chemické nádoby - *křivule* (PSJČ II, Praha 1937-38, s. 417), pracovní prostředky - *pilulkovnice* (nástroj na výrobu pilulek, srov. PSJČ IV/část 1, Praha 1941-43, s. 249). K těm přistupuje již v 19. století známý, dnes slangový výraz *tára* (pracovní stůl lékárníka; jde o slovo italského původu, srov. Slovník spisovného jazyka českého VI, Praha 1989, s. 118, dále jen SSJČ, a Hubáček, J.: O českých slanzích, Ostrava 1981, s. 115). Tuto stylovou charakteristiku bychom mohli připsat i nespisovným výrazům univerbizovaným *materiálka* (pravděpodobně *sklad zásob, sklad materiálu*), *slejvačky* (zřejmě léčiva připravovaná sléváním kapalin dohromady) a výrazu německého původu *štandgefés / štandgefésy* (zřejmě speciální nádoby): *„V třebíčské lékárně nebyly řádně cejchovány váhy. Odmítl jsem s oněmi váhami pracovat. A mixtury, připravované magistra liter podle lékařského předpisu, se praktikovaly ad oculos, ač váhové a objemové jednotky nejsou totožné. Takzvané slejvačky se odbývaly bez vážení"* (s. 31-32); *„To je pravda, že jsem při prohlídce zásob v materiálce praštil o táru lahvičkou s tincturou castorei"* (s. 32); *Oltářům podobné police chovaly v černozlatých i běločerných štandgefésech dobrodějné tajemno v latině* (s. 37).

V knize s autobiografickými prvky *Obchod iluzemi* líčí vypravěčka (zřejmě totožná s autorkou) v kapitole *Příběh od labutího jezera* jeden úsek ze života své matky - Amálie Tauberové-Kutinové. Ta se s lékárenskou praxí setkává už po skončení sexty. Některé nespisovné prvky bychom mohli považovat za prostředek odlišující řeč již zkušeného praktikanta Josefa Švarce od řeči nezkušené studentky - začátečnice. Odrážejí současně dobu, v níž Amálie do lékárenského prostředí vstupuje (1. světová válka). U řady slov, která Švarc běžně užívá, je zřejmý německý původ, srov.: *Mladík se uklonil: „Sustentant farmacie Josef Švarc, váš nejbližší nadřízený. Něco jako frajtr."*

„Amálie Tauberová. Mám nastoupit do lékárenské praxe" (s. 80); *„Pane na nebi, sextu vyšla a neví, co jsou to věhlasné Universum prášky! To jsou prášky na všechny neduhy, zuby, gicht, nádchu a oustřele, k dostání jen u nás a v Americe, tuhle v piksle je na ně zaděláno. Jak něco zbyde, každý rajbšál tam vyklepete, vytřete kartou, co snad ulpělo na stěnách"* (s. 82); *„...osladil jsem vám lípák dvěma lžícemi ajbišáku"* (s. 93). Za (nespisovné) výrazy profesní mluvy bychom mohli považovat slova *ajbišák* = *ajbišový sirup* (*ajbiš* - obecně český výraz německého původu pro *ibišek*, srov. SSJČ I, Praha 1989, s. 14) a *rajbšál* (zřejmě zbytek prášku na dně nádoby; zřejmě výraz německého původu). Nechybějí tzv. lidové názvy nemocí - *gicht* (z němčiny pocházející, dnes obecně české a již zřídka se vyskytující pojmenování nemoci *dna*, *hostec*, srov. PSJČ I, Praha 1935-38, s. 790; SSJČ I, Praha 1989, s. 542), *nádcha* (nachlazení, silná rýma, kožní vyrážka na rtech, srov. PSJČ II, Praha 1937-38, s. 40; SSJČ III, Praha 1989, s. 181), *oustřele* (*ústřele*; nářeční výraz pro loupavou bolest; srov. SSJČ VI, Praha 1989, s. 381). Farmaceutické prostředí dokresluje samozřejmě latinská terminologie, srov.: *„...a pak něco pro iluzi, korrigens chuti a vůně. Fructus carvi, to je támhleta piksla nahoře, a herba maioranae, to je v šuplíku vepředu mezi herbami"* (s. 85).

V knize *Třikrát denně kapku rosy* se setkáváme především se současnými terminologickými výrazy z lékárenské praxe (*kódovat*, *taxátor*), s latinskými názvy léků (*penicilin*, *pentobarbital*, *minitixen*): *Kódovala jsem recepty - kódovat je tolik co převádět názvy léčivých přípravků do mluvy čísel, penicilin se řekne v jazyce Podniku výpočetní techniky 2191* (s. 64); *Okno u stolku pro taxátora vede do dvorka* (s. 65); *„A podle jaké logiky vyčleňujete některé krabičky mimo abecedu na oltáříček?"* - *„To není podle logiky, ale podle potřeby. Podle logiky je na oltáříčku mixed-pickles, takovej habrajs, a musíte si zvyknout si to pamatovat."* - *„A co kdyby se daly pentobarbital a minitixen mezi habrajs?"* - *„To by Habrovka zaječela"* (s. 67). Několikrát se v knize setkáváme se slangovým výrazem *tára*. Za výsledek individuálního tvoření

výrazů neterminologické povahy bychom považovali zřejmě slova *mixed-pickles* a výraz *habrajs*, vytvořený pravděpodobně v souvislosti s příjmením magistry *Habrové / Habrovky*, která rozhoduje, co se mezi *habrajs* zařadí (viz text).

Každá z uvedených tří knih M. Kubátové odráží lékárenskou praxi v jiné době. Některé lexikální prvky s ní související nesou i dobové zabarvení (srov. např. *pidilahvičky*, *štandgefésy*, *gicht*, *oustřele*...) a vytvářejí tedy současně i jakýsi dobový profesní kolorit lékáren v minulém století a v první polovině století dvacátého.

Ivana Kolářová

To mrkáte na drát...

Ze slangu radioamatérů

Uvědomuji si, že název příspěvku není příliš výstižný, neboť řekne-li se radioamatér neboli *ham*, očekáváme, že o drátech vůbec nebude řeč, protože se bude jednat o bezdrátový přenos dat. Ocitnete-li se však s člověkem, v němž dřímá radioamatérská duše, na neznámém místě, právě podle jeho „mrkání na drát" máte šanci rozeznat, jakým koníčkem byl postižen. Odborným okem začne totiž sledovat všemožné dráty a anténní systémy v širokém okolí a začíná hodnotit jejich vhodnost, účelnost a využitelnost pro případné vysílání, možná že dokonce pátrá po sídle jiného radioamatéra, kterého by díky síti „drátů" odhalil a se kterým by bylo možné navázat spojení.

Touha po navázání spojení, tedy touha a potřeba sdělovat si vzájemně informace, je stará jako lidstvo samo. Konec 19. století přináší vynález telefonu a telegrafu, objev rádiových vln a jejich schopnosti šířit se tajemným éterem. Samuel Morse sestavuje svou abecedu a nabízí tak naprosto neznámým lidem z různých koutů zeměkoule možnost kontaktu.

Radiotelegrafie a s ní i amatérské vysílání se šíří, jsou udělovány první koncese. V roce 1920 vzniká prefix OK, který byl přidělen Mezinárodní telegrafní unií prvnímu československému provozovateli radiotelegrafního zařízení - zaoceánské lodi Legie - a jenž se užívá pro označení naší země dodnes.

V roce 1925 je čeština obohacena o slovo *rozhlas*, které se ujalo jako název tohoto přístroje v konkurenčním boji se slovy *rozesílání*, *broadcasting* nebo *radiofonie*, a ve třicátých letech zahajuje svoji činnost Československý radioklub, dnes Český radioklub.

Po chvilce z historie pojďme společně skočit po hlavě mezi průkopníky moderní komunikace a začněme tedy společně *klofat* - vysílat za náš imaginární slangový radioklub. Nejdůležitější je *udělat ho* - tedy navázat spojení s druhým vysílačem, v opačném případě *jsme ho neudělali*. Když ho chcete udělat, musíte se vytrvale a slušně věnovat *cékvení* - vysílání výzvy CQ či hledání stanice, která právě výzvu vysílá.

Mezi slangovými pojmenováními osob je nejběžnější *cébéčkář/síbíčkář* - ten, kdo vysílá na CB = zkratka z Citizen Band, u nás Občanské pásmo, *vékávista/žížalkář* vysílá na VKV (= velmi krátké vlny, pojmenování *žížalkář* porovnává délku radiových vln se zmiňovaným živočichem), *krativlnec* - vysílá na krátkých vlnách, *gumák* - vysílající, který se snaží rušit vysílání ostatních radioamatérů v pásmu, tedy *gumuje*, této činnosti se snaží zabránit *policajt* - vysílač hlídající, aby se pásmo nerušilo. *DX-man* je buď sběratel vzácných spojení nebo také vysílající uskutečňující dálkové spojení, zpravidla mezi kontinenty (nad 3 000 km), špatný radioamatér je *lid* (z angl.). Běžné je označování jednotlivých radioamatérů značkou - tedy např. telefonoval *úvéypsilon*.

Téměř každý radioamatér je *očkovanej/má očkovací průkaz* - chytil dávku elektřiny, byl zasažen elektrickým proudem, skoro každý radioamatér si sám nějakou součást vysílací aparatury vyrábí - *bastlí*, je *bastlíř*.

Nemůžete samozřejmě vysílat bez odpovídajícího zařízení, proto další skupinu slangových pojmenování vytvářejí názvy přístrojů, mezi nimiž hlavní roli hrají antény. Anténa neboli *drát/drátovka* je pojmenovávána mnoha různými způsoby: *bič* - druh drátové antény (známé z automobilů), *teleskop* - teleskopická anténa, *záclona* - anténa, z níž visí další dráty, *hrábě* - anténa připomínající tvarem hrábě, *vertikál* - tyč, stožár vertikálně umístěný v zemi, *granplejn* - dle protiváhy, *gumídek/gumídko/pendrek* - anténa na ruční vysílačce, *kvad* - anténa s prvky uspořádanými do čtverce určená pro nižší kmitočty, *elko* - typ L, *emskvéra* - typ M2, *krcka* - jednoduchá,velmi funkční anténa nazvaná podle svého tvůrce OK1KRC, *jagina* - anténa typu YAGI, *vindom/vindomka* - dle typu zavěšení, *bekfira/bekfajra* - anténa se zpětnou odrazovou plochou specifického tvaru, antény nazvané podle násobku vlnové

délky - *pětiosmina, čtvrtka/čtvrtvlna.*

Již ze třicátých let našeho století je doložen pro radiostanici název *čtyřlampovka* podle počtu elektronek, dnes se stanice pojmenovávají také především podle typu - *stopětka* - R 105, *eremka* - typ RM, *portejbl* (z angl. portable) je přenosná radiostanice nebo název pro vysílání z přechodného stanoviště. Ze zesilovačů se hodně užívá *lineár* - lineární zesilovač, *žehlička* je název nepovoleného zesilovače aplikovaného v pásmu CB, který přidává výkon, žhaví. Jakýkoli měřicí přístroj je *měřák*, *péesvémetr* je přístroj na měření poměru stojatých vln, *spektráč* je spektrální analyzátor, *rotár* je systém otáčející anténou, rotátor, *tratar* - vysílací zařízení, druh transceiveru TTR1, *dévépéčko* - elektronický záznamník hlasu, zkratka z digital voice processor.

A nyní se dostáváme ke skutečně klíčovému zařízení, k telegrafnímu klíči, což je zařízení určené ke generování telegrafních značek. Ruční klíč je v podstatě tlačítko, u poloautomatického se jedná o páčku umožňující jemným vychýlením na jednu stranu vytvářet tečky, na druhou stranu čárky, tj. klíčovat. Důležitou součástí klíče je *pastička* - přepínač, připomínající soustavou pružin pastičku na myši, *skvíz* (z angl. squeeze) - je dvoupastičkový klíč (při stisku jedné páčky vysílá čárky, při stisku druhé páčky vysílá tečky a při stisku obou střídá vždy jednu tečku a jednu čárku). Jméno výrobce motivuje název vysílacího klíče *junkers*, *eremáckej klíč* se užívá k radiostanici typu RM 31, *elbug/bug* je klíč elektronický.

Téměř nevyčerpatelnou řadu slangismů najdeme shodně ve slangu radioamatérů, ve slangu počítačovém a ve slangu všech elektrooborů při pojmenovávání různých součástek, ve zkoumaném slangu uvádím jako příklad názvy konektorů: *enko* - typ N, *péelko* - PL 259, *béencéčko* - BNC, *eseméčko* - SMC, *esemáčko* - SMA, *téencéčko* - 1. konektor typu TNC, 2. pojmenování modemu téhož typového označení. Při aplikaci spojek či redukcí můžete *jít z enka na enko* nebo *dát enko-enko*, podobně *eseméčko na péelko*, při *bastlení* zde vzniká velké množství kombinací. Vedlejší podpůrné produkty a součástky se nazývají souborným názvem *bižuterie.*

Důležité pro spojování jsou kabely: *sikfáč* - typ SYKFY, *koax* - koaxiální kabel, *semiridžit* - typ koaxiálního kabelu s teflonovou izolací vnitřní žíly nazvaný zkráceným obchodním jménem, *ergéčko* - typ RG, *dvěstětřicetosmička* - typ RG 238, podobně *osmička*, *padesátosmička* atd. Velmi krátké vlny jsou *mikrovlny* neboli *žížalky*, vlnovod se nazývá *potrubí.*

Představte si, že radioamatér potřebuje při vysílání zrcadlo, které by odráželo krátké vlny do dálky. Tuto funkci plní při velkém výkonu, dokonalých směrových anténách a při použití citlivých přijímačů různé odrazné plochy, např. *polární záře* nebo *plechový nebe* - mrak nabitých částic, který plave, *eme* - odraz typu Země - Měsíc (poznámka pro laiky - Měsíc odráží elektromagnetické vlny) - Země, *meteority* - meteoritové stopy.

Elektromagnetické vlny putují různými cestami, obeplouvají nás i naši planetu různými druhy vodivých kanálů: *tropo* - z troposféry, *longpas* - kolem zeměkoule, *dlouhá cesta* - např. vysílání do Austrálie přes Ameriku odrazem od ionosféry, opakem je *krátká cesta*.

Frekvenční pásmo, v němž se vysílá, je obecně *band*, tak tedy *budeme na bandu* nebo *zůstaneme na bandu*, tj. v pásmu. Slangové názvy pásem jsou motivovány vlnovou délkou nebo kmitočtem, např.: *stošedesátka* - 160 m, *osumdesátka* - 80 m neboli *třiapůlka* - 3,5 Mhz (megahertzů), *šestimetr* - 6 m, *dvoumetr* - 2 m neboli *stočtyřiačtyřicítka* - 144 Mhz, *sedumdesátka* - 70 cm, apod. Pásma se nazývají i podle jednotek - gigahertzů, pak např. 6 cm je *5,7 giga*, třiadvacítka - 23 cm je *1,3 giga* atd.

Převaděče na jednotlivé vysílací frekvence jsou titulovány podle značek, přesněji podle formy sufixů - *elko* - OK0L = klatovský převaděč, *ácéčko* - OK0AC, *maruška* - OK0M (poznámka: značka OK1 označuje Česko, OK0 označuje převaděč).

Vysílání se realizuje v různých druzích provozu: *telegraf* - spojení uskutečňované Morseovou abecedou, *ratataypsilon* - dálnopisný provoz dle zkratky RTTY, *esestývý/pomalá televize* - posílání obrazové dokumentace, z angličtiny (slow scan television), *efemka* - frekvenční modulace signálu, *paket* - komunikace pomocí paketů - *balíčků*, tj. souborů v počítači.

Člověk je tvor soutěživý, a tak i radioamatéři osvědčují své provozní a operátorské schopnosti a znalosti v různých závodech, v nichž se zpravidla jedná o získání co největšího počtu bodů za navázání spojení, obvykle platí bodovací systém - co kilometr, to bod, co lokátor, to bod. *Subr* je subregionální závod, probíhající ve vymezeném území, *polňák* - polní den, pojmenován podle toho, že dříve se vynesla radiostanice do pole.

Místem, z něhož se vysílá, bývá nejčastěji *klub* - radioklub, *hamovna* - vysílací místnost, podle anglického termínu pro radioamatéra *ham*, *kumbál/ hamšek* - vysílací koutek v domácím prostředí.

Rozbije-li se vysílací zařízení, *pak zdechlo/shnilo/chcíplo*. Smysl pro humor vlastní tomuto hobby dokládají i frazeologismy *přilož do kamen* - zesil to nebo s tím něco udělej, nebo *řvi do toho víc, docházejí mi baterky*. Rozhodně neotřele působí i tvrzení o využití *stejnosměrných vln* při vysílání (poznámka pro úplné laiky: elektromagnetické vlny mají pouze charakter střídavého signálu).

Úspěšné spojení je potvrzováno zasláním *kvesle*, lístku QSL služby, kartičky pohlednicového formátu, která je dokladem o navázání spojení dvou amatérských radiostanic. Sbírka vzácných exemplářů *kveslí* je chloubou každého radioamatéra.

Získané slangové výrazy můžeme zařadit spíše ke slangismům profesní povahy, i když se jedná o slang zájmový. Tento fakt svědčí o těsném vztahu terminologie oboru a slangu, o stírání hranic mezi činností pracovní a zájmovou. Většinu slangových pojmenování tvoří jednoslovné názvy, nejčastěji substantiva převážně anglického původu nebo vytvořená jako slova zkratková - *skvíz*, *krcka*, setkáme se také se sémantickým tvořením slov, typickým pro slang - *hrábě*, *bižuterie*. Rozhodující je rychlost a výstižnost komunikace, s tím souvisí věcnost a střízlivost motivace převážné části slangismů. Nacházíme zde synonymii - *gumídek/gumídko/pendrek* - i homonymii - *téencéčko*, expresivita je typická pro vyjadřování vztahu k radiostanici - *zdechlo to* - nebo k osobě - *žížalkář*.

Jde o slang uzavřený, komunikace v éteru probíhá většinou na základě modelových komunikačních schémat a za použití mezinárodně užívaného systému zkratek, slang se uplatňuje mimo éter. Značnou část slangu představuje výrazivo interslangové, zejména názvy součástek a druhů provozu, v nichž nacházíme shodu se slangem počítačovým a se slangy různých elektrooborů.

Pokud jste si v dětství vychutnávali napětí v knihách spisovatele Otakara Batličky (např. Tábor ztracených), bude vás možná zajímat, že i jej jeho dobrodružná povaha přivedla k tomuto modernímu sportu, že se živil jako lodní telegrafista a že vysílal pod značkou OK1CB.

Dříve sloužily k přenosu informací jiskry, elektronky a tranzistory, dnes se využívají integrované obvody, specializované moduly, mikroprocesory, počítače a kosmická spojení. Ale dokud půjde o kontakt dvou lidí, můžeme předpokládat, že se bude dále rozvíjet i vrstva slangových pojmenování souvisejících s bezdrátovými komunikačními systémy.

Konec vysílání : - - . . . . . - - = 73 - best regards, srdečné pozdravy.

Zvláštní poděkování za spolupráci a trpělivost patří hlavně OK1DFQ a OK1MAQ.

Helena Chýlová

Když letí klacek do vlákna...

(K slovní zásobě oštěpařů)

Odedávna lidé znají a používají oštěp. Pravěkým lovcům však nesloužil jako sportovní náčiní - byl osvědčenou zbraní při lovu zvěře a plnil i funkci další: znesvářené kmeny a národy ho začaly v četných válkách a bojích o moc a nová území obracet proti sobě. A odkdy má v dějinách lidstva oštěp poslání mírumilovnější? Odkdy se začal využívat jako prostředek zábavy a soutěživosti?

Ve starém Řecku patřil hod oštěpem mezi nejstarší olympijské disciplíny a spolu s během, skokem, zápasem a hodem diskem náležel k disciplínám pětiboje. Za počátek „nejslavnějších všenárodních her řeckých" (Slovník antické kultury. Praha 1974, s. 432), konajících se v Olympii, se pokládá rok 776 př. n. l.

Tato atraktivní lehkoatletická disciplína má stabilní místo také v novodobých olympijských hrách, od r. 1896. Připomeňme, že před půlstoletím naši lehkou atletiku spoluproslavila Dana Zátopková (úspěchy proslulého běžce Emila Zátopka, jejího manžela, jsou nepochybně dostatečně známy), když na olympijských hrách v Helsinkách v roce 1952 získala v hodu oštěpem zlatou medaili. A lze jen pochybovat o tom, že by někdo neznal jméno Jana Železného, světového šampióna, zatím trojnásobného olympijského vítěze a držitele světového rekordu v jedné osobě.

Přenesme se nyní do prostředí závodiště a poznávejme nespisovné lexikální prostředky, slangové výrazivo oštěpařů, jak bylo zachyceno v jedné z diplomových prací v roce 1999 (Pilná, H.: Slang v atletice. [Diplomová práce PedF ZČU] Plzeň 1999.).

Oštěp, jinak *klacek*, *kopí* či *šíp*, uchopuje závodník za *ručku*, prostřední zesílenou část oštěpu, jeho konec je *ocas*. Typ aerodynamického oštěpu, který podstatně ovlivnil vývoj této disciplíny v 50. letech, je označován jako *doutník*. Oštěp maďarské výroby, jehož konstruktérem byl oštěpař Miklós Németh, nese název *němet*. Ve Finsku se vyrábějí *fiňáky*, v Polsku *poláky*. Podle hmotnosti oštěpu rozlišují závodníci *osmistovky* (800 g - pro muže) a *šestistovky* (600 g - pro ženy). Oštěp, který má špatné letové vlastnosti, je *nelétavec*.

K první fázi oštěpařova výkonu, k rozběhu a práci nohou, se váže několik pojmenování vystihujících jeho technické nedostatky. Když závodník zkracuje délku kroků a snižuje tím pohybovou rychlost, *drobí kroky*. Provádí-li odhodové kroky na špičkách, nesníží-li těžiště, *hází na vysokých nohách*. Odhodit oštěp z pokrčených dolních končetin, bez jejich finálního zdvihu a napnutí, znamená *mít nízký nohy*. Chybí-li oštěpaři v nohách potřebná dynamická síla, *má tupý nohy*. Když má přechodně nedostatky v pohybu dolních končetin, pak *mu nejdou nohy*. *Propadnout se* znamená zaujmout příliš nízký odhodový postoj v důsledku nedostatečné síly dolních končetin. Nevyužije-li jich oštěpař zcela při odhodu, *předběhne hod*. Někdy provádí závodník rozběh v nenáležitém předklonu, pak *tahá nohy za sebou*. Zkracuje-li kroky před odhodem, *šlape pod sebe*. Zapření levou nohou o zem (při odhodu pravou rukou) může být příliš pomalé, pak má oštěpař *dlouhou levou nohu*. Před odhodem může předcházet příliš krátký přeskok - závodník *sešlápne přeskok*. Lépe zvládnout techniku dolních končetin znamená *zlepšit si nohy*.

Další slangová pojmenování se týkají činnosti nohou a trupu v rozběhové fázi a bezprostředně před odhodem. Některým oštěpařům se osvědčuje dlouhý rozběh, *dávají si švunka*. (Vysloví-li oštěpař slovo *švunk*, mluví také o nápřahu, švihu ruky.) Správnou polohou trupu *se* závodník *dostane pod oštěp*. Při žádoucí technice dolních končetin, kdy se ocitají při odhodu před tělem, závodník *chytí hod nohama*. V odhodové fázi je pro výkon důležité správně odhadnout, *chytnout těžiště*. Je-li rozběh bezprostředně před odhodem provázen značnou energií v dolní části těla, *má* závodník *výbušnej krok*.

S chybnou prací horních končetin a neuspokojivým provedením vlastního hodu souvisí řada následujících slangismů. Odhodí-li závodník oštěp z napjaté

paže, *má dlouhou ruku.* Provede-li naopak odhod pokrčenou paží, která pak není náležitě protažena dozadu, *má krátkou ruku.* Za technický nedostatek je považována paže ohnutá v zápěstí, kdy hrot oštěpu míří příliš vzhůru - tehdy *má* závodník *zlomené zápěstí.* Pro neklidné nesení oštěpu je vžito označení *mlátit vrškem.* Odhodová síla může směřovat pod podélnou osu náčiní, pak oštěpař *podhodí hod.* Provede-li závodník technicky nesprávný hod způsobený předčasným záběrem paže, *podtrhne oštěp* či *strhne hod.* Má-li ji při odhodu příliš nízko, *tahá ruku ze sklepa.* Nesprávným pohybem levé paže zpravidla oštěpař zkracuje zátah pravé paže s oštěpem, tj. *vesluje levou rukou.* Jestliže zaujme nestabilní nápřahovou polohu, může *škrtat ocasem o zem.* Protočí-li závodník předčasně trup do frontální polohy, *otevře vršek.*

Několik slangových pojmenování registrujeme také v souvislosti s náležitou technickou i silovou činností horních končetin, popř. i trupu. Závodník může mít při odhodu oštěp usazený mezi ukazovákem a prostředníkem, tj. *hází vidličkou.* Jestliže zaujme náležitou polohu paží a trupu při zátahu oštěpu před odhodem, *nabalí oštěp.* Využít účinně při odhodu ramena znamená *vzít oštěp na sebe.* Před odhodem při přenesení váhy závodník natočí ramena směrem k oštěpu, vytočí tedy trup vpravo, nebo vlevo - *zavře ramena / vršek.* Má-li oštěpař sílu v paži, *má pecku v ruce / velkou páru / výbušnou ruku. Pěknou ruku* má závodník s citem pro hod a s dobrou technikou vedení paže.

Uveďme nyní skupinu slangových jednotek označujících vlastní pohyb (let, dráhu) oštěpu: *hod ulítne* (je daleký, nad obvyklou oštěpařovu výkonnost), *hodit do vlákna* (strefit se do podélné osy oštěpu), *oštěp jede* (letí), *oštěp plachtí* (letí dobře díky výborným letovým vlastnostem, vysoké vzletové rychlosti i povětrnostním podmínkám), *oštěp utíká* (letí vysoko). Někdy hody směřují příliš do výšky, pak oštěpař *hází komíny / kopce / sloupy / svíčky / štajgry,* jindy, kdy letí naopak oštěp nízko a nezabodne se do země, závodník *hodí placák / placku / plocháč.* Strhává-li oštěp dolů, *hází do kbelíku.* Téhož výrazu se v oštěpařském slangu užívá, směřují-li všechny hody do stejného prostoru.

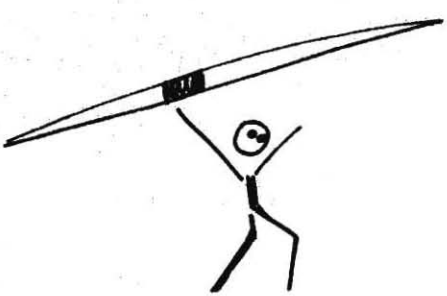

V komunikaci závodníků a trenérů mívají své uplatnění také slangová pojmenování charakteristická pro tréninkový proces oštěpařů. *Autový hod* je hod oběma rukou plným míčem ze vzpažení, a to

z místa i z rozběhu. Komíhání dolních končetin vleže na zádech sloužící k posilování břišních svalů má označení *metronomy*. Oštěpař absolvuje *pulovry*, když posiluje obouruč na lavičce. Začátečník provádí mj. lehké hody na cíl, tzv. *trefovačky*. Hází-li oštěpem za účelem elementárního nácviku techniky a rozvoje citu pro náčiní, *píchá oštěp*. Závodník nemusí vždy házet s maximálním úsilím, *hází na půl plynu*. Soustředí-li se na technicky správné provedení hodu, *hází na techniku*. Po závodě či tréninku se zaceluje trávník, který je porušen po dopadech oštěpu - *zašlapují se podběráky*.

Z hlediska formy vyjádření je tvořena převážná část 72 uvedených slangových jednotek názvy víceslovnými. Dvouslovných pojmenování se slovesným základem se vyskytuje 34, se substantivním základem jsou přítomna pouze dvě. Slovesné výrazy tříslovné jsou zastoupeny devatenáctkrát, substantivní se v našem vzorku nevyskytují. Ostatní slangismy jsou jednoslovné, z nich 16 je substantivních, pouze jeden výraz slovesný.

S ohledem na internacionalizační tendence ve vývoji současné slovní zásoby je poněkud překvapivé, že v předloženém souboru slangismů je přítomno pouze osm slov přejatých.

Shromážděné slangové jednotky mají uplatnění vesměs jako speciální lexémy v oštěpařské disciplíně, pouze několik z nich může mít charakter interslangový - např. pojmenování *výbušnej krok* či *drobit kroky* užívají sportovci také v rámci skokanských disciplín a překážkového běhu, stejně jako s komunikací diskařů a kladivářů korespondují slangismy *házet na techniku* / *na půl plynu* či *chytnout těžiště*.

Synonymie se výrazně uplatňuje ve významovém okruhu týkajícím se letové dráhy oštěpu (*házet komíny* / *kopce* / *sloupy* / *svíčky* / *štajgry*, resp. *házet placáky* / *placky* / *plocháče*) a odhodové síly paže (*mít pecku v ruce* / *velkou páru* / *výbušnou ruku*). Homonymii registrujeme ve dvou případech (viz názvy *házet do kbelíku* a *švunk*).

Soubor zachycených slangových pojmenování potvrzuje další obecné znaky slangu, a to značnou míru obraznosti (především metaforičnosti), např. *veslovat levou rukou*, *drobit kroky*, *metronomy* aj., i emocionality, popř. expresivity, např. *mít pecku v ruce*, *mlátit vrškem*, *házet do kbelíku* aj.

Helena Pilná - Zdeněk Suda

O JAZYCE A STYLU NOVIN A ČASOPISŮ

Není gól jako gól

aneb Ke sdělnosti psané sportovní žurnalistiky

Jazykové prostředky současné psané žurnalistiky jsou velmi rozmanité. I v komunikátech sportovní žurnalistiky se setkáváme se značnou variabilitou užívaných jazykových prostředků. Najdeme zde slangové výrazy, tvary typické pro obecnou češtinu (zejména v přímé řeči), termíny z oblasti sportu, ekonomiky, kultury či filozofie, vysokou frekvenci vykazují slova přejatá. Překvapivě působí archaismy, biblismy a také snaha o hyperkorektní vyjadřování. Ve velké míře se uplatňují frazémy a prostředky nepřímé nominace v aktualizovaných i automatizovaných slovních spojeních.

Využívání rozmanitých jazykových prostředků umožňuje sportovním žurnalistům reagovat na to, že popisované skutečnosti, jevy a situace jsou více či méně stereotypní. Vezmeme-li v úvahu např. referáty z hokejového utkání, modelovost a stereotyp vychází už z pravidel. Vždy platí: proti sobě hrají dvě mužstva, na každé straně stojí brankář a pět hráčů v poli, z toho dva obránci a tři útočníci, hraje se na 3x dvacet minut (tři třetiny), hokejky mají předepsané zakřivení čepele atd.

Ve snaze vyhnout se stereotypu vymýšlí žurnalista nová pojmenování pro známé skutečnosti. Některá z nich se neprosadí, jiná naopak zaujmou a přetrvávají. Hokejové utkání pak může být pojmenováno jako *zápas, duel, mač, souboj, boj,* mužstva se proměňují v *týmy, soubory, komandy, mančafty, party,* brankář může být také *gólmanem, mužem v masce* nebo *strážcem svatyně.* Obrannému pásmu vládnou *obránci, zadáci* a *beci,* šance připravují a se střídavými úspěchy proměňují zpravidla *útočníci, forvardi,* společně nazývaní *útočné trio, útočná formace* či *vozba,* konkrétně pak např. *blue-line* (Patera, Procházka, Vejvoda), *legie zkázy* (Lindros, Leclair, Brind'Amour). Hokejová třetina bývá označována jako *dějství, jednání, akt, část, část hry, part, dvacetiminutovka* apod.

K zajímavým tématům patří *koření* u nás tak oblíbené hokejové hry, tedy góly, a to, jak o nich novináři píší. Vyšel jsem z deníku Sport ze 2. 11. 1998. V sedmi referátech z utkání extraligy ledního hokeje (1 strana deníku) jsem zaznamenal celkem 31 různých vyjádření pro tuto herní situaci:

prosadili se zásluhou perfektního blafáku obránce Hanzlíka - soupeř potřeboval na gólovou odpověď pouze 58 sekund - dělovkou se trefil Vostřák - obránci ... vypracovali perfektní kombinační akci, na jejímž konci byl Brož - obrovský důraz Pardubic vyústil ve třetí branku - pátou branku přidal Procházka - Vostřák dalekonosnou střelou překonal Bartu - poslal puk za záda hostujícího gólmana - o vyrovnání se postaral Kubinčák - poslal svůj tým do vedení - otevřel skóre - našel recept na pozornou obranu soupeře - pečetil výsledek - potrestal vyloučení - zakončil hokejovou rošádu - zvýšil - tlak zvýraznil gólem - skóroval - snížili zásluhou M. Tomáška - vyrovnal - uzavřel skóre - dvě sekundy před vypršením trestu měl ruce nad hlavou Ťoupal - pojistil výhru - první se prosadili hosté - vyrovnání zařídil Rousek - Maškarinec získal domácím vedení - rozjásal bouřící kotel - Bakula prostřelil houštinu těl - Růžička zachránil remízu - mlčení prolomil Zelenka - Vala trestal.

Skutečnost, že žádné z 31 vyjádření se v textu neopakuje, svědčí o tom, že variabilita jednotlivých vyjádření je programově respektována redaktory i vedoucím vydání.

Celý soubor o 31 položkách lze hodnotit z různých hledisek. Zaměřím se pouze na dvě hlediska: 1. zda se vyjádření vztahuje k vývoji utkání, 2. zda redaktor popisuje, jak gól padl.

Pokud jde o první hledisko, z celkového počtu 31 různých vyjádření se 15 vztahuje k vývoji utkání, ke stavu skóre: *soupeř potřeboval na gólovou odpověď pouze 58 sekund - otevřel skóre - zvýšil - pečetil výsledek - snížili zásluhou Tomáška - vyrovnal - uzavřel skóre - pojistil výhru - první se prosadili hosté - vyrovnání zařídil Rousek - Maškarinec získal domácím vedení - Růžička zachránil remízu - pátou branku přidal Procházka - o vyrovnání se postaral Kubinčák - poslal svůj tým do vedení.* Zpravidla jde o automatizovaná spojení, čtenářům sportovních rubrik dobře známá. Některá pojmenování jsou obrazná: *soupeř potřeboval na gólovou odpověď pouze 58 sekund - pečetil výsledek - otevřel skóre,* jiná pojmenovávají skutečnost přímo: *první se prosadili hosté.*

Druhé hledisko, zda se vyjádření vztahuje k tomu, jakým způsobem gól

padl, je zastoupeno pouze 6 příklady. Tedy z celkového počtu 31 zaznamenaných gólů byl čtenář jen v šesti případech seznámen s konkrétní herní situací, většinou pouze částečně, náznakem, v příkladech (5) a (6) za pomoci obrazného pojmenování: (1) *prosadili se zásluhou perfektního blafáku obránce Hanzlíka*, (2) *obránci ... vypracovali perfektní kombinační akci, na jejímž konci byl Brož*, (3) *dělovkou se trefil Vostřák*, (4) *Vostřák dalekonosnou střelou překonal Bartu*, (5) *zakončil hokejovou rošádu*, (6) *Bakula prostřelil houštinu těl.* Ponechám stranou smysl jednotlivých vyjádření (v (1) šlo spíše o zásluhu obránce Hanzlíka než o zásluhu jeho blafáku) s tím, že referáty vznikají často na koleně a bývají šity horkou jehlou. Co se čtenář z konkrétních vyjádření může dovědět? (1) Hanzlík udělal kličku brankáři, oklamal ho, (2) pod pojmem kombinační akce si znalec sportovního prostředí představí nápaditou souhru, méně nápadité je sloveso *byl*, (3) a (4) poukazují na to, že Vostřák umí prudce vystřelit, a to i z dálky, (5) aktualizace z šachu signalizuje kombinační akci, ale podobně jako v (2) nepostihuje, jak vypadala, ze (6) čtenář pochopí, že prostor před brankářem byl přehuštěný.

Některá vyjádření, která signalizují, že padl gól, herní situaci nijak nepřibližují, zabývají se např. okolnostmi vyplývajícími z herní situace: *dvě sekundy před vypršením trestu měl ruce nad hlavou Ťoupal*, nebo okolnostmi následujícími: *rozjásal bouřící kotel.* Jindy žurnalista pouze konstatuje, že někdo vstřelil branku, přičemž vyjádření je často obrazné: *poslal puk za záda hostujícího gólmana - našel recept na pozornou obranu soupeře* (jde o automatizovaná spojení, přičemž skutečnost vyjádřená v prvním příkladu je prakticky nezbytná při dosažení každé branky). I další spojení vztahující se k časovým nebo herním okolnostem jsou obrazná: *mlčení prolomil Zelenka* (dlouho nepadl gól), *Vala trestal* (chybu soupeře).

Lze konstatovat, že i v případech, kdy novinář popisuje, jak bylo branky dosaženo, se toho čtenář dovídá poměrně málo. Důležitý je i fakt, že žádné z těchto utkání nevysílala televize v přímém přenosu, hokejoví příznivci si mohli poslechnout pouze dílčí rozhlasové reportáže v pořadu S mikrofonem za hokejem. Zdaleka ne všichni sportovně založení diváci sledují večerní Branky, body, vteřiny, kde mají možnost zhlédnout šoty z vybraných hokejových střetnutí. Naskýtá se tedy otázka, zda by nebylo vhodné, aby sportovní redaktoři ve větší míře věnovali pozornost postižení okolností, které vedly k dosažení gólu. Článek by přitom nemusel být o dva odstavce delší, stačilo by např. uvést, kdo na branku přihrál, a občas přiblížit zajímavou herní situaci (*po rychlé akci dva na jednoho, po sólu z obranného pásma, na*

modré převzal Holaňovu kolmici a zakončil střelou švihem pod horní tyčku...).

Miloš Mlčoch

Pozn. ved. red.: *Někteří sportovní novináři jsou natolik zaujati vymýšlením nových ornamentálních tropů, že nejednou zapomenou napsat, o jaký sport jde. Nejste-li in, hokej od fotbalu v novinách občas nerozeznáte. Původně ovšem noviny spíš informovaly, k zviditelnění svých autorů sloužily až v druhé řadě.*

Proč někdy hraje Sigma Olomouc či olomoucká Sigma, a jindy Olomouc?

(Názvy sportovních celků ve zpravodajských textech denního tisku, rozhlasu a televize)

Názvy většiny sportovních celků, s nimiž se v současných zprávách a reportážích setkáváme, bývají tvořeny dvěma složkami: první z nich je vlastní jméno jednoslovné (*Sparta, Slovan, Dukla*; může jím být i zkratka, např. *SK, FK, US, FC*), nebo víceslovné (často se zkratka spojuje s dalším jménem, např. *FC Baník, SK Slavia*), druhou bývá jméno města, obce (*Slovan Bratislava, FC Baník Ostrava, Real Madrid*), někdy i větší oblasti (*Real Mallorca*). Jména měst mívají v názvech typu *Rapid Vídeň, Bayern Mnichov, Dynamo Tbilisi, Sigma Olomouc, Univerzita Brno, Slovan Pardubice, HC Keramika Plzeň, FC Liverpool* téměř výhradně tvar 1. pádu, nekonkurují mu tvary s předložkou *v* jako v názvech správních a kulturních institucí, srov. např. *OHS Blansko* x *Okresní hygienická stanice v Blansku* (Týdeník okresu Blansko, 11. 8. 1999).

Jak v novinových článcích, tak v televizním a rozhlasovém zpravodajství se vlastní jména sportovních celků v oficiálním znění objevují jen někdy. V souvislých textech jsou obměňována ze stylizačních důvodů: autor zřejmě předpokládá, že neustálé opakování stejného delšího názvu může působit monotónně a oslabit pozornost i zájem posluchače. Jednou z možností takového „střídání" je nahrazení jména města od něj odvozeným adjektivem, srov. např.: *Projevila o něj totiž zájem olomoucká Sigma* (oficiální název

zní *Sigma Olomouc*); *David Jarolím se chce vrátit, aby si zahrál v pražské Slavii* (oficiální název zní *Slavia Praha*; LN, 5. 1. 2000). Sportovní rubriky v denním tisku mívají vyhrazený jen určitý prostor a sportovní zpravodajství v rozhlase nebo televizi přesně vymezený čas, proto se (explicitní) uvádění celých názvů často nahrazuje implicitním. Za takové implicitní vyjádření bychom mohli považovat např. označení členů sportovních týmů pouze místními adjektivy *pardubičtí, olomoučtí* (předpokládáme, že na počátku zprávy, popř. reportáže je napsáno nebo přečteno celé jméno sportovního oddílu, tj. *Dukla Pardubice, Sigma Olomouc*, aby nebyla narušena srozumitelnost a informační hodnota textu). Adjektiva můžeme považovat také za důsledek elipsy např. ze spojení *pardubičtí/olomoučtí hráči*. Frekventovaná spojení typu *hráči Pardubic, hráči Olomouce*, popř. *obránce Pardubic, útočník Olomouce* můžeme chápat jako konstrukce s neshodným implicitním přívlastkem (srov. s explicitním vyjádřením *hráči Dukly Pardubice, útočník Dukly Pardubice, hráči Sigmy Olomouc, obránce Sigmy Olomouc*; srov. též Chloupek 1986, s. 40). V nich se projevuje další vyjadřovací tendence sportovního zpravodajství - užívání názvu města jako prostředku nahrazujícího celé jméno sportovního týmu nebo oddílu, a to jak v souvislých textech (*Mallorca, soupeř Olomouce v prvním kole Poháru UEFA, prohrál ve španělské lize na hřišti Vallecana* 1:2; MF DNES, 30. 8. 1999), tak např. při uvádění výsledků utkání, srov.: *Vallecano - Mallorca* (MF DNES, 30. 8. 1999); *Benátky - Udine* 1:1 (MF DNES, 30. 8. 1999); *Calgary - Vancouver* 4:2 (LN, 4. 1. 2000). Tento způsob „zkráceného" pojmenovávání je vlastně druhem metonymie (Filipec - Čermák 1985, s. 118-119), neboť jméno celku (v tomto případě města) označuje (zastupuje) část jeho obyvatel (příslušníků jednoho sportovního týmu). Z tohoto hlediska je metonymické i adjektivní pojmenování typu *pardubičtí* (ve skutečnosti nejde o pojmenování všech obyvatel Pardubic, pouze o příslušníky sportovního celku z Pardubic).

Následující souvislý text ukazuje, že při opakování názvu téhož celku může být vypuštěno také jméno města (autor dvakrát užil pouze jména fotbalového klubu *Bayern*): *Základní sestava Bayernu Mnichov je zatím pro českého fotbalistu Davida Jarolíma nedostupná. ... V minulosti už několikrát svítala Davidu Jarolímovi, který je vlastně odchovancem Bayernu, protože v Mnichově působí už od šestnácti, šance prosadit se. ... Jenže problémem jsou požadavky Bayernu* (LN, 5. 1. 2000). Názvy zkrácené tímto způsobem přicházejí v úvahu také tehdy, jde-li o sportovní kluby, oddíly nebo týmy dostatečně známé, srov.: *Je po sedmé hodině a z ranního chladu a tmy vcházejí do dveří stadionu Sparty postavy zachumlané v kabátech, které se lopotí*

s běžkami (LN, 5. 1. 2000); *Selekce se nevyhnula ani známým borcům, ve Viktorii už nebudou hrát Navrátil, Hertl ani Pavlús* (LN, 5. 1. 2000); *Fotbalisté Slavie načali zimní dril zlehka. Včera se sešli dopoledne na chátrajícím stadionu v Edenu po dovolené* (LN, 5. 1. 2000). Nedoporučuje se užívat je v případě sportovních celků, u kterých se první část - vlastní název - objevuje opakovaně i v mezinárodním měřítku: *Real* může znamenat *Real Madrid, Real Mallorca*, jméno *Rapid* je součástí názvů *Rapid Vídeň, Rapid Bukurešť*, dále existuje např. *Dynamo Tbilisi* a *Dynamo Kyjev* apod. (i citované jméno *Sparta* se v České republice sice objevuje v názvech několika klubů, jeho samostatné užití ale signalizuje, že autor má na mysli celek pražský).

Se střídáním několika způsobů pojmenování známých týmů se často setkáváme při uvádění výsledků utkání, srov.: *Montreal - Rangers* 2:2; *Islanders - Philadelphia* 1:4 (LN, 4. 1. 2000), a u nejznámějších z nich (týká se to zejména celků zámořské NHL) bývají využita i jména česká (přeložená, pokud ovšem název překlad umožňuje): *Pittsburgh - Pittsburgh Penguins - Penguins - Tučňáci*; *New Jersey Devils - Devils - Ďáblové - Ďáblové z New Jersey*, srov.: *Výhradně čeští hokejisté se v zámořské NHL postarali o vítězství Pittsburghu (4:3) nad nejlepším týmem dosavadního průběhu soutěže - Detroitem Red Wings. Největší hvězdou zápasu byl Martin Straka, který byl u všech branek Tučňáků. ... Česká legie se zasloužila i o další tři branky Penguins* (LN, 4. 1. 2000); *Třemi góly se postarali čeští hokejisté ve službách New Jersey o prodloužení série neporazitelnosti Devils v NHL na sedm zápasů* (LN, 8. 1. 2000); *Za mořem řádí v NHL čeští Ďáblové z New Jersey. Devils porazili Penguins* (Sportovní noviny TV Nova, 6. 1. 2000).

Můžeme předpokládat, že implicitní pojmenování založené na případné elipse (*olomoučtí, pardubičtí*), pojmenování s implicitním přívlastkem (*hráči Pardubic, útočník Olomouce*), zkrácená pojmenování bez jména města (*Sparta, Slavia, Rangers, Islanders*) reprezentují ustálené rysy textů sportovního zpravodajství, stejně jako metonymické nahrazení celého názvu klubu pouhým zeměpisným jménem (*Pittsburgh, Philadelphia*); v tomto případě jde totiž o metonymii lexikalizovanou, s níž se setkáváme i v běžně mluvených projevech.

Otázkou je, jak čtenáři vnímají názvy nejznámějších zámořských hokejových celků přeložené do češtiny. Důležitým faktorem zřejmě je, že zmíněná jména *Tučňáci, Ďáblové* nesou vlastní citové zabarvení, které může být zvýrazněno i současnou atmosférou kolem ledního hokeje vůbec, nebo v kontextu spojením se jmény českých osobností (srov. již citované texty). Závažnou úlohu při

vnímání těchto výrazů sehrává i vztah konkrétního čtenáře nebo posluchače zpráv ke sportu. Stejně tak můžeme usoudit, že výraznou kontextovou expresivitu získávají i originální pojmenování zámořského klubu ve spojení se jménem, které jej „přivlastňuje" české sportovní osobnosti, např. *Haškovo Buffalo*, *Jágrův Pittsburgh* apod. Ovšem při užívání takových spojení se nabízí otázka, nejde-li o trend, který bychom právě ve sportovní sféře charakterizovali jako „módní vyjadřování" (Minářová, op. cit., s. 184-185).

Literatura

Bečka, J. V.: Česká stylistika. Praha 1992.
Filipec, J. - Čermák, F.: Česká lexikologie. Praha 1985.
Chloupek, J.: Publicistický styl jako pole jazykového vývoje. In: Čs. přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Praha 1978, s. 35-41.
Chloupek, J.: Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti. Brno 1986.
Minářová, E.: Získávací a přesvědčovací funkce jako konstituující faktor projevu - funkční styl publicistický. In: Čechová, M. a kol.: Stylistika současné češtiny. Praha 1997, s. 176-200.

Ivana Kolářová

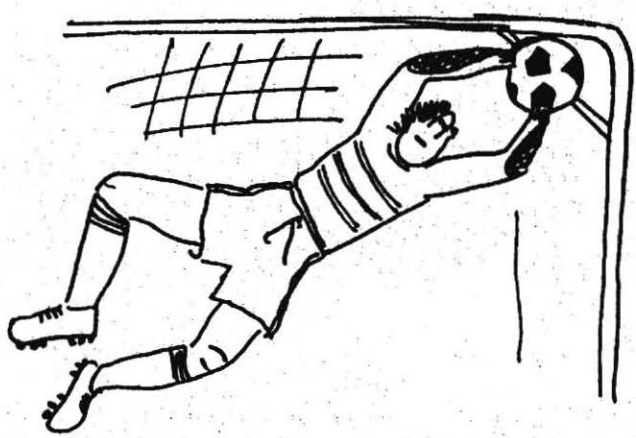

Ali, Tukan a Cvrkačka

Sledování jazyka mládeže přivádí zájemce do oblastí velmi různorodých. Na jednu z nich, hájemství pařanů, jejichž většinovým živlem je právě mládež, upozornila nedávno v podnětném článku Jana Hoffmannová (*Pařani a gamesy*. NŘ 81, 1998, s. 100-111). Čerpala přitom z pařanského časopisu SCORE. Nejde o pramen ledajaký. Podívejme se jen na jeho tvůrce - redaktory, přispěvatele a dopisující čtenáře.

Autoři příspěvků se někdy představují svými občanskými jmény; vcelku však dávají přednost přezdívkám. V redakci tak poznáváme:

- *Tomáše Zvelebila* alias *Aliho*. Třebaže je (novým) šéfredaktorem, má pouze jedinou přezdívku, kterou užívá sám. Neznamená to, že jeho postavení v komunitě je trochu výlučné?

- *Mikoláše Tučka* alias *Tukana, detektiva McTucana, McTukana*, aktuálně též *vytočeného a zklamaného Tukana*. Přezdívka pochází ještě z jeho sportovní minulosti (hrávali s Alim a ještě dalším redaktorem baseball „za komančů"), je jasně motivována občanským příjmením a dotvořena sufixem *-an*. Přezdívkou se pan Tuček dostává do vztahu k exotickým ptákům z řádu šplhavců (rod *Rhamphastus*) a k neméně exotickému souhvězdí jižní oblohy, v němž leží nejbližší galaxie zvaná *Malé Magalhaensovo mračno*. Nevíme sice, zda tvůrce přezdívky předjímal budoucí angažovanost nositele v pařanské branži, ale vezmeme-li v úvahu roli exotična a kosmických dálek v počítačových hrách, volil rozhodně šťastně.

Challid Himmat alias *Abu Musli* či *Chalid* si zachoval i v přezdívce vůni tisíce a jedné noci. Čtenáře maní napadá, zda Zvelebilův *Ali* není inspirován kamarádem *Chalidem*.

K výraznějším obměnám českého, allzučeského příjmení sáhl *Jan Bílek* alias *Bilescu*, který se sám označuje (podepisuje) též jako *Sylvester Bilescu, John Mwecel* („*Bilescu v ugandštině*") nebo *Hunz Bilescu*. Všechny tyto přezdívky, třebaže jsou až na *Mwecela* motivovány příjmením, působí značně exoticky. Vedle rumunštiny a „ugandštiny" v nich shledáme i vliv angličtiny, typický pro pařanský slang. Člověk nezasvěcený do tajemství počítačových her možná neuhodne přesně, proč vlastně pan Bílek volí obměnu rumunskou. Napadá nás pouze Dracula, Tajemný hrad v Karpatech a nejrůznější horory spojované přečasto právě s Rumunskem. K tomu by se zdála poukazovat

brokovnice jsem už udělal tolik zářezů, že vypadá spíš jako rotačák. Neustále mě doprovází početná a hutně zapáchající družina, složená z šílených potomků mnou skolených impů, proto se mi prosím nepleťte moc do cesty, jelikož kolem mne stále létají rozžhavené a dopředu krvavé kulky. Tak pozor! Ali sice svého starého kamaráda důsledně označuje prozaičtějším *Bílčuch*, zůstává v tom však osamocen.

Kromě redaktorů mají přezdívky také dva přispěvatelé.

Jan Eisler bývá označován též jako *ICE* či *Ice* (anglický zápis německy čtených prvních tří písmen příjmení). Vedle toho se objevuje v příslušném kontextu hypokoristikon *Jenda, Honza* a v dopise čtenáře též *packal Eisler*.

Svérázné obměny jména volí *Michal „Kam já to své články vlastně posílám" Rybka, Michal „BraveWolf" Rybka, Michal „Freelancer" Rybka, Michal „Non Execlusive" Rybka.* V dopisech čtenářů bývá označován stručnějším *Rybka* a jednou též souslovím *přiblblá ryba*.

Tendenci k užívání přezdívek (nebo pseudonymů) inspirovaných cizími jazyky, zvl. angličtinou, světem počítačových her, a vyznačujících se sklonem k hravosti a exotičnosti vykazují ve svých dopisech také čtenáři SCORE - srov. označení *Oharus, Roller, DeeDee, Davis MacDavison* nebo *Jose los Panchos*.

Opravdu důkladně skryl svou totožnost čtenář, který se označil jako *Elessar Elfkam, král Gondoru, dědic Isildurův, potomek Elrose, prvního krále Númenoru, Earendila, jenž si vzal Elwing z rodu Berena a Lúthien, dcery velkého Elweho zvaného Thingol, král Doriathu, což byl král Doriathu, který si vzal Maiu Melian (tzv. pomocník Valar, Pánů Západu a celé Ardy)*, ne všichni (všechny) však dokážou své inkognito udržet - *I. H. neboli Intimní hlášky, Ivana Haasová ze Dvora, Kuře, Cvrkačka, Čtyřiapůlwoltovka, ségra šílence Dana Haaseho* (redakce přirozeně její hru převzala a označovala milou Ivanu v odpovědi - s jistými obměnami - jako *Cvrnkačku, naše zlaté Kuře* a *baterku skoro pětivoltovou*).

A jak čtenáři oslovují redakci, jak své dopisy zahajují? V jediném čísle najdeme tak různorodý repertoár, že se téměř zdá jako schválně volený. Oslovení se pohybují od klasických *Vážená redakce* či *Milá redakce SCORE!* přes expresivnější metonymické *Milé SCORE, Drahé SCORE*, kamarádské *Čau, SCORE*, přes žertovné využití dobově zabarvených pozdravů *Zdar, SCORE! Čest, SCORE* až k žertovným obměnám oslovení typu *Ahoj, Scoráci,*

Ahoj, retardakce SCORE!, poloanglickému *Hi, Score* a docela netradičnímu anglickému *What!?* a *WARNING!* - v obou posledních případech jde o zahájení dopisů laděných kriticky.

Co dodat? Z omezeného materiálu lze těžko vyvozovat nějaké závěry. Snad můžeme připojit alespoň útěšnou poznámku, že v oslovování se autoři textů ze SCORE nejeví jako nelítostní vrahouni s rukama po loket od krve, ale jako hravé bytosti člověku mnohem bližší.

Karel Šebesta

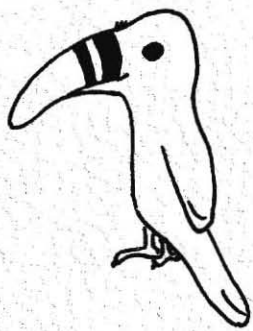

Svět očima českých lingvistů

V popředí zájmu lingvistiky jsou jednak systémové znaky jednotlivých jazyků a jednak to, jakým způsobem mluvčí deklarují svou příslušnost k určité společenské skupině, třídě nebo vrstvě, jak se s ní jazykově ztotožňují, jak a zda užívají jazyka jako symbolu své identity. Slang, argot, popř. profesní mluva bývají chápány jako speciální slovníkové a frazeologické vrstvy, v novější době se důsledněji věnuje pozornost např. i tomu, jaké rozdíly existují mezi jazykem mužů a žen.

Proto se nabízí otázka - a co sami lingvisté? Existuje i v jejich mluvě něco specifického? Ponechme stranou tzv. **metajazyk** (tj. způsob, jakým se o jazyce vyjadřujeme, jaké terminologie užíváme) i **metařeč** (tj. způsob, jak využíváme řeči o jazyku, jak jiným odborníkům i laické veřejnosti tlumočíme názory na jazyk) a zaměřme se na to, pomocí kterých jazykových prostředků jazykovědci své názory dokládají, tj. na příklady uvedené v některých českých mluvnicích; zde se totiž otevírá prostor, kde lze - možná nevědomky - vyjádřit svůj postoj i k okolnímu světu a společnosti.

Domnívám se, že - alespoň z příkladů uváděných v řadě českých mluvnic soudě - je většině českých lingvistů vlastní postoj vážný, kritický, okolní svět a dění v něm někteří z nich nazírají až pesimisticky. Toto tvrzení se pokusím doložit na příkladech uvedených v českých syntaxích, protože základním prostředkem pro formulace „soudů o světě" jsou právě větné výpovědi.

Kritické, převážně chmurné vidění světa je typické již pro nestora moderní české lingvistiky Jana Gebauera. Jak ukazují příklady v „Příruční mluvnici jazyka českého" v kapitole věnované souvětí, člověk je vydán osudu, jenž si s ním zahrává, a on sám je proti němu bezmocný. Je možno doufat pouze v milost Boží, a proto jestliže onemocníme, vězme, že *nemoc na koni přijíždí a pěšky odchází* a že *lékař léčí, Bůh uzdravuje.* Lidský život je také spíše strastiplný než radostný, neboť *co nás mrzí, to se nás drží, a co jest milo nám, to nechce k nám.* Můžeme sice doufat v lepší budoucnost, protože *růže při*

trní se rodí, radost po žalosti chodí, bohužel se to však týká jen nemnoha z nás - *přijdou lepší časové, ale kdo se jich dočká* - a navíc se náš život pohybuje v kruhu: *pokora činí pokoj, pokoj činí bohatství, bohatství činí pýchu, pýcha činí válku, válka činí chudobu, chudoba zase pokoru.*

Naše hříchy se nám podobně jako v Erbenově Kytici krutě vymstí, např. *kdo křivě svědčí, nebude živ do roka.* Člověku sice není radno býti samotnému - *ne vše doma máš, také lidí potřebuješ*, avšak pozor! - *neštěstí nechodí po horách, ale po lidech* a *lichá v lidech povaha, proto nevěřiž každému.* Jedinou jistotu představuje tedy domov: *domácí chléb, domácí plátno a domácí rozum bývají nejlepší.*

Etický podtext vyjádřený příslovími s nadčasovou platností se v pozdějších gramatikách neuplatňuje, ale chmurné vidění světa zůstává. Porovnejme, jak je např. lidský úděl zobrazen v příkladech doplňkových konstrukcí: *Narodil se básníkem*, avšak *bylo mu doma samotnému smutno.* Můžeme se domnívat, že kvůli tomu odešel do světa, ale *vrátil se žebrák. Našel chalupu rozbořenu*, jeho *otec zemřel chudobný*, proto i on *se cítil malátným*, až posléze *padl k zemi mrtev.* Sousedé *ho našli* už *mrtvého, zmrzlého*, ... (Příklady jsou vybrány ze Skladby spisovné češtiny od J. Bauera - M.Grepla.)

Zejména F. Kopečný (Základy české skladby) je až drastický, syrově naturalistický - *Našli ho utopeného. Zrána našli pytláka oběšeného na vrbě. Našli ho na půdě už v rozkladu a zapáchajícího* - a bolestiplným scénám se nevyhýbá ani V. Šmilauer - *Viděla umírat své děti jedno za druhým* (Novočeská skladba) - nebo M. Grepl a P. Karlík - *Vrátila se těžce nemocná. Dívka se vrátila smutná. Eva seděla u stolu zklamaná a opuštěná. Umřel velmi bohatý. Našli ho už mrtvého. Padl k zemi mrtev. Těla ležela nehybná // nehybně. Pohřbili ho za živa // zaživa // živého. Se zármutkem // zarmouceně // zarmoucený mi oznamoval, že mu umřela žena. Plačky zalezl do kouta. Pokoušeje se zaplašit bolest, polyká naprázdno* (Skladba češtiny, kap. věnovaná kopredikátovému adjunktu).

Jedinou jistotou je pro člověka podobně jako u J. Gebauera opět domov, avšak jakmile jej opustí, je vydán napospas nelítostnému osudu - *Vykročils, junák, požehnán otcem a matkou.* x *...i zastavil jsem se, ztracený cizinec.* - *...šla k muzice bezstarostná a plná smíchu; přišla do města mladá a nezkušená* x *vracejí se otřeseni úlekem, obtíženi bolestí* (V. Šmilauer a F. Kopečný) - a jen dětství a mládí může být radostné: *Děti pobíhaly po zahradě, šťastné svým mládím a bezstarostné* (F. Kopečný).

Nic dobrého nás také nečeká, jestliže bychom se chtěli věnovat vojenskému řemeslu. Říkalo se o Karlovi (to je oblíbené křestní jméno v řadě příkladových vět), že co *vojenské dítě pluku, vyrůstá bez domova*, a on sám později doznával: „*Co voják vedl jsem život kočovnický.*" Před bojem byl s dalšími vyslán, aby zjistil, jaké jsou síly nepřítele, avšak *průzkumníků se vrátilo jen pět, šest.* Bitva byla nelítostná, *lidé i koně si ubližovali druh druhu.* Náš hrdina se však vyznamenal, protože ač *nohu měl vymknutou, vlajkou signalizoval už rozstřílenou.* Nebylo to však nic platné a *vojevůdce viděl vojáky na ústupu.* Zbylé *vojsko poraženo ustoupilo rychle ke Skalici*, a pokud jde o velké množství padlých, *pochovali je tu všecky.* (Příběh je sestaven na základě příkladů F. Kopečného, V. Šmilauera a J. Bauera, M. Grepla.)

Zajímavé je, že pokud jde o povolání, radostnou perspektivu mají před sebou politici: *Udělali z něho poslance, pořádného člověka* (F. Kopečný).

Osudovost je posílena i tím, že často neumíme nebo nemůžeme pojmenovat, kdo nám způsobil (co nám způsobilo) nějakou nepříjemnost nebo nám ublížil. Doložme si toto tvrzení na vybraných příkladech tzv. bezpodmětových vět a oceňme i smysl autorů pro gradaci: *Dědečkovi hučelo v hlavě. Nějak mi vyschlo v krku. Hlady mu kručelo v břiše. Dědečka bolí v zádech. Pálí ho na prsou. Matce vyhaslo v peci. Nateklo nám do sklepa. Na půdu nám zatéká. Teče mi z nosu. Kape nám do pokoje. Sousedovi uhodilo do střechy. Bratra to zabilo. Na prahu ji to převrátilo. Pavlovi to uřezalo prsty. Rozleptalo mu to kůži. Vypálilo mu to oči. Souseda ranilo.* (Jde vesměs o příklady ze Skladby češtiny M. Grepla a P. Karlíka otištěné na str. 142 - 143, jejich pořadí jsem neměnila.)

Co dodat závěrem? Myslím, že vše shrnuje V. Šmilauer: *Život prožít není pole pluhem projít.*

eh

Průvodce po překladatelských poklescích

Příručka Andrewa Calcutta a Richarda Shepharda, jejíž český překlad vydalo na sklonku roku 1999 pod názvem *Cult Fiction. Průvodce po kultovním románu* pražské nakladatelství Volvox Globator, chce „sloužit jako stručný a zábavný úvod do díla autorů" (s. 10), kteří v současné kultuře získali kultovní postavení. Problémy spojené se stanovením toho,

která díla a kteří autoři mají na označení „kultovní" nárok, řeší Calcutt a Shephard příklonem k širokému, ale také málo vyhraněnému pojímání; základním měřítkem je pro ně alternativnost a radikálnost. Škála zahrnutých jmen sahá od obecně uznaných klasiků novodobého písemnictví (F. M. Dostojevskij, Robert Musil aj.) přes spisovatele, kteří získali proslulost skandální tematikou drog, sexu, násilí a ošklivosti (William Burroughs ml. či Hubert Selby ml.), a experimentující představitele současné postmoderny (mj. William Gaddis, Thomas Pynchon) až k (velmi bohatě zastoupeným) autorům detektivních románů, science fiction a hororů a k autorům řemeslně produkované („psal prózu, jako jiní balí maso," 135) a zdůrazněně komerční literatury. Tato různorodost a absence hodnotového rozlišování však nepředstavuje hlavní zdroj pochyb a nespokojenosti čtenáře příručky. Daleko závažnější jsou dva jiné faktory:

Je nutno uznat, že kniha obsahuje značné množství faktických údajů, které bychom u méně známých tvůrců v daném rozsahu jinak hledali jen obtížně, avšak charakteristiky jednotlivých spisovatelů a výklady o jejich dílech se většinou omezují na povrchní žurnalistické fráze a postupně uváděné portréty začínají čtenáři brzy splývat do beztvárné masy (podrobněji o tom hovoří Antonín K. K. Kudláč v recenzi uveřejněné v časopise *Tvar*, roč. 11, 2000, č. 6, s. 23).

K nedostatečné úrovni obsahového zpracování se připojují nedostatky překladatelské způsobené přílišnou závislostí na anglickém originále, neobratným zacházením s českým jazykovým materiálem a omyly jazykovými i věcnými; to vše vede až k tomu, že některá místa textu přestávají být srozumitelná. Recenzent *Tvaru* na tyto problémy rovněž upozorňuje, avšak jen na omezené ploše. Přitom je zajímavé, že jako jediný příklad „groteskních výrazů", jimiž se překlad „hemží", zvolil slovní spojení *sériový vrah* (30). Nelze popřít, že jde o nápadný anglicismus (*serial killer*), avšak právě v tomto případě jde myslím o pojmenování v zásadě potřebné, protože umožňuje postihnout rozdíl mezi pachatelem, který během jedné „akce" zabil větší množství lidí (*masový vrah*), a pachatelem, který postupně připravil o život určitý počet jednotlivců - to pak je *sériový vrah*; obdobné rozlišování podle anglického vzoru bylo zavedeno např. do němčiny (*Massenmörder - Serienmörder*). Tato poznámka ale nic nemění na faktu, že česká verze příručky obsahuje neobyčejně velké množství jazykových nedopatření - průvodce po kultovním románu se nechtěně stává také průvodcem po překladatelských poklescích.

Zvlášť nápadné jsou „ostrovy" angličtiny zbytečně ponechané v českém textu: Tak se v hesle o Donu DeLillovi objevuje spojení *evropský „arthouse" film* (94), tedy „umělecký film, film pro náročného diváka", jinde nacházíme zeměpisný název *West Indies* (293; „Západní Indie") nebo zkratku *memo* (339; „memorandum"). K mylnému výkladu může svádět povrchově počeštěný výraz *expatriot* (44, 314; anglicky *expatriate* „vystěhovalec, člověk žijící v cizině, člověk bez vlasti"). (Na okraj dodejme, že slovo *expatriot* začíná vykazovat neblahou tendenci k šíření: v časopise *Reflex*, roč. 11, 2000, č. 16, s. 22, jsme v rozhovoru se šachistou Sergejem Movsesjanem mohli číst: „Nejsem expatriot. Jsem a vždycky zůstanu Arménem.") K rezignaci na překlad anglických výrazů se připojuje mechanické přejímání názvů cizích reálií: abychom pochopili, jaký je stav muže, „který si po odchodu ženy vystačí jen s prozacem" (45), musíme vědět, že jde o lék s antidepresivními účinky, značně rozšířený v anglosaských zemích.

Obdobný efekt má i postup zcela opačný, „nadměrné počešťování": Termínu *cover version* („nahrávka skladby z repertoáru jiného zpěváka či hudebníka"), obvykle ponechávanému v anglickém znění, odpovídá v překladu spojení *obalová verze* (74). Výsledkem nenáležitého úsilí o počeštění jsou také vyjádření „pracoval (...) jako čtenář" (226) a „byl sekretářem čtecí skupiny" (262) - v obou případech zjevně jde o nakladatelské lektory; místo dnes obvyklého označení *investigativní žurnalista* se objevuje žurnalista *průzkumný* (155). Překládání výrazu, který měl být ponechán beze změny, vedlo i ke kurióznímu povýšení známého autora detektivek E. S. Gardnera do šlechtického stavu: v důsledku záměny vlastního jména *Erle* a výrazu *earl* se z něho stal *hrabě Stanley Gardner* (164).

Výrazným zdrojem chyb se stává doslovné překládání jednotlivých složek pojmenování či ustáleného spojení: *vládní postavy* (30), na jejichž likvidaci se zaměřil sériový vrah, jsou zřejmě *government persons*, tedy „detektivové, agenti FBI"; výraz *člen parlamentu* (268) označuje poslance; ten, kdo si *vystavěl tělo* (277), se věnoval kulturistice; „témata a motivy náležitě smekají klasické literatuře" (140) apod.

Ještě hojnější jsou případy, kdy byl z několika slovníkových ekvivalentů vybrán právě ten, který danému kontextu neodpovídá. V příručce se velmi často pojednává o *záhadách* (26, 138 aj.), jde však o detektivní romány; vyzdvihují se *vynikající kousky* (45) Michaela Bracewella, tedy jeho vynikající díla; *klasiky* (192, 343) je třeba nahradit klasickými díly. Výraz *doktor* (74, 196) se užívá tam, kde bychom očekávali slovo *lékař*; *student současné*

americké literatury (114) bude ten, kdo se touto literaturou soustavně zabývá. Na jednom místě se dokonce v souvislosti s natáčením filmu hovoří o *řediteli* (186), jinde se ovšem objevuje náležité *režisér*. Název knihy Jamese Ellroye je přeložen jako *Má tmavá místa* (112) - nikoli *temná*, i když přídavné jméno tu je zjevně užito v přeneseném významu „tajemný" či „nedobrý". Film natočený podle románu *Absolutní začátečníci* není *katastrofický* (213), nepopisuje katastrofu ani k ní nesměřuje, ale je katastrofální, zcela nezdařilý; hrdinové, jež v mládí obdivoval spisovatel Jeff Noon, nejsou s největší pravděpodobností *komičtí* (241), nýbrž komiksoví. Někde je zvolené (a chybné) řešení výsledkem záměny podobných výrazů: titul románu Jamese Dickeyho *Deliverance* (tj. *Vysvobození*) má v příručce českou podobu *Dodání* (134), jež odpovídá anglickému slovu *delivery*. Smutně groteskní výsledek může mít nerespektování nutnosti uplatnit v českém textu přechylování: „byl nejstarším synem negramotného pachtýře a učitele" (342). Narážíme však i na místa, kde příčinu volby nepatřičného vyjádření odhalíme jen stěží: proč se např. píše o spisovatelových *učednících* (125), nikoli o jeho žácích?

V řadě dalších případů čtenáře zaráží výběr nápadně expresivních pojmenování; alespoň někde je snad lze pokládat za ekvivalent lexikální jednotky užité v originálu, v českém populárně naučném textu však působí spíše rušivě. Setkáváme se s vyjádřeními jako *Sartrův poskok* (35), „byla [kniha] vykuchána a zfilmována" (67), *hudební plátek* (85), *vydělat balík* (120), *zavražděné zrzky* (112), *generace leseb* (142), *umaštěnci* (158), *rebelové v kraťasech* (158) apod.

Výrazně se překladatelská necitlivost projevuje v zacházení s prostředky odlišenými slovotvorně - svědčí o tom formulace jako *štvací kampaň* (54), *zakládající osobnost* (284) či *debutující román* (286). Zranění kolena je označeno jako *rozvleklé* (42); za přijatelné můžeme pokládat spojení *rozvleklé epické dílo* (112), avšak kontext naznačuje, že charakteristika zřejmě není míněna negativně.

Mnoho neobratných, chybných a zavádějících formulací se zakládá na mechanickém přejímání anglických syntaktických konstrukcí a pořádku slov. Snad postačí několik příkladů: „zůstal s ním mluvit" (291); „názory se liší na to, zda (...)" (208); „původně autorka literatury pro ‚mladé dospělé' začala S. E. Hintonová psát (...)" (158); „založený na italské módě (...) vyjadřuje ‚pop kulturu'" (213).

Často je ovšem obtížné rozhodnout, jaký podíl na kuriózním účinku, nezřetelnosti a neuchopitelnosti četných výkladů, zvláště shrnujících

charakteristik, má sklon autorů k mlhavému fejetonismu a nakolik k němu přispěl překlad. Co si máme počít s formulacemi jako „asi mu démon pití odebral láhev coby spisovatele" (19), „byl k hodnotám mužství rovněž nostalgický" (20), „dal slovo obyvatelům dysfunkčních mužských bytostí" (162), „svou nudou, nejistotou a hranicemi osobních možností stejně jako svými tradičními otázkami boje je to jeden z nejlepších románů o tomto konfliktu" (282-283) či „s citlivostí ruky, která mění tajemné mýty v polovičaté popisy" (298)?

Celkový ráz knihy pak ještě umocňují všudypřítomné pravopisné a gramatické chyby - např. užití nenáležitého rodu („v polském Lodži," 194), nesprávné skloňování, zvláště u vlastních jmen („Pancho Villem," 40; „de Sadeho," 98), chyby v pádech („v román [...], založeném," 154) atd. - a mnohdy bizarní chyby tiskové (*expilcitní*, *hrdnina*, *karikutarista* apod.). Příznačným detailem je, že zůstalo zachováno anglické abecední řazení hesel (Chandler následuje po Célinovi).

Mohlo by se zdát, že jsme jedné nezdařené a neprofesionálně připravené publikaci věnovali až příliš mnoho pozornosti. Ale už sám fakt, že knihy této úrovně vycházejí a jsou (za značně vysokou cenu) prodávány, k takové kritické reakci provokuje.

Petr Mareš

Jak napsat odborný text

(Čmejrková, S. - Daneš, F. - Světlá, J.: Jak napsat odborný text. Praha: Leda 1999, 255s.)

Kniha pracovníků Ústavu pro jazyk český AV ČR zpřístupňuje širší odborné veřejnosti výsledky výzkumů týkajících se odborného vyjadřování. Autoři knihu označují za příručku, která má pomoci s psaním odborných textů začátečníkům i těm zkušenějším pisatelům, kteří se chtějí zdokonalit.

U nás je to jedna z prvních publikací tohoto druhu, protože psaní (míněno zde jako termín adekvátní anglosaskému „writing") zatím není chápáno jako samostatná disciplína či vyučovací předmět (ve středoevropské tradici

vysokého, resp. už středního školství). Český student nebo odborný pracovník si sám, četbou a studiem odborných článků, musí osvojit schopnost tvořit takový text od kompozice až k poznámkovému aparátu.

Publikace *Jak napsat odborný text* vyplňuje tuto mezeru, ale označení příručka je možná poněkud skromné. Podrobné zpracování problematiky výstavby textu s návody a příklady vychází z bohatého teoretického základu, ale neztrácí tím pro laiky srozumitelnost. Kromě cíle naučit nás psát srozumitelně a přehledně je dalším záměrem autorů obohatit český odborný diskurs o aspekty, které byly zatím méně rozvíjeny, jako je interakční rovina komunikátu, větší strukturovanost textu atd., a přiblížit ho tak mezinárodnímu úzu.

Obšírnější informace o obsahu by tento příspěvek zřejmě příliš prodloužila, proto se zmíním jen o některých tématech. Autoři se věnují např. komunikačním dovednostem, strategii zdvořilosti a kritiky, prostředkům uvolnění v odborném textu. V publikaci získáme i užitečné poznatky o kompozičních modelech obvyklých v mezinárodním kontextu a o kompozici českých odborných textů. F. Daneš se zabývá koherencí textu, tematickými posloupnostmi, výstavbou odstavců a lineární segmentací textu. Nechybí zde ani praktické informace o zpracování poznámkového aparátu, o způsobech uvádění citací a o grafické úpravě.

Kniha bude jistě hojně užívána nebohemisty, kteří využijí především její návodnosti, ale je velmi přínosná i pro studenty bohemistiky, kteří se chtějí více dozvědět o českém odborném stylu a tvorbě odborných textů.

Radomila Kotková

Jací by měli být učitelé

Kdekdo si dnes stěžuje na dnešní mládež a za viníka je často považována škola. Přestože by nedalo mnoho práce označit i další viníky, bude rozhodně poctivější objektivně zhodnotit, jací dnešní učitelé opravdu jsou. Působí v našich školách pedagogové, kteří vyvíjejí dennodenně mravenčí úsilí pro své žáky, anebo jde o spolek ignorantů, kteří za špatnou mzdu odvádějí špatnou práci?

Je třeba jít ale ještě hlouběji ke kořenům. Měli bychom si položit otázku, zda jsou budoucí učitelé na svou náročnou profesi, která bývá často vznešeně označována jako poslání, adekvátně připravováni. Odpověď hledá Vlastimil Švec ve své práci **Pedagogická příprava budoucích učitelů: problémy a inspirace.**

Publikaci vydalo v Brně v roce 1999 nakladatelství Paido. Na 163 stranách se autor v jedenácti kapitolách zabývá řadou závažných pedagogických problémů. Svým textem se obrací převážně na ty, v jejichž kompetenci je vzdělávání adeptů učitelství. I když publikace nabízí řadu inspirací všem vysokoškolským pedagogům bez ohledu na jejich oborovou specializaci, nejvyššího ohlasu se bude těšit u těch, kteří hledají nové cesty zkvalitnění pedagogické komunikace. Domníváme se, že v této skupině nemohou chybět bohemisté připravující na samostatné pedagogické působení budoucí učitele mateřského jazyka.

Autor explicitně o pedagogické komunikaci nepojednává, avšak komunikační problematika prolíná celým textem. V. Švec nejprve mapuje stav současného učitelského vzdělávání, následně volá po potřebě jeho změny a konečně i předkládá konkrétní pokusy o řešení některých problémů. Jeho návrhy směrované ke zkvalitnění výuky jsou založené na vymezení klíčových pedagogických kompetencí; uvádí příklady jejich klasifikace a podrobněji se zabývá vyučovacím stylem. Při řešení této problematiky nalézáme spojnice s prací J. Mareše Styly učení žáků a studentů, o níž jsme informovali v našem časopise v č. 1/1999. V. Švec upozorňuje na potřebu odlišování pedagogických vědomostí, dovedností a zkušeností, a to jak v rovině teoretické, tak praktické.

Autor staví do centra pozornosti studentovo pojetí výuky. Usiluje o jeho výstižnou charakteristiku, hodnotí jeho vývoj v průběhu pedagogické přípravy a zvažuje možnosti jeho ovlivňování. Dále analyzuje proces osvojování pedagogických kompetencí, z nichž zvláštní pozornost zaměřuje na autoregulaci tohoto procesu. Velký důraz klade na sebereflexi v pedagogické přípravě a přímo na nutnost jejího podněcování. Následně odhaluje konkrétní

možnosti podněcování vlastní aktivity, samostatnosti a tvořivosti studentů.

V. Švec rovněž neopomíjí v didaktice věčně diskutované téma - vztah teorie a praxe v pedagogické přípravě. Možné řešení tohoto problému ukazuje na příkladu výuky obecné didaktiky. Jeho řešení se opírají o diagnostiku pedagogických kompetencí studentů učitelství. Autorovo vysvětlení smyslu této diagnostiky je přesvědčivé a představené diagnostické metody jsou velmi instruktivní.

Jak jsme již naznačili v úvodu, autor svou prací chce oslovit zejména vysokoškolské učitele. V předposlední kapitole práce se explicitně vyjadřuje k jejich roli. Možná, že kapitola vyvolá u některých adresátů obavy, některé možná vyzve k polemice, protože východiskem pro zdokonalování pedagogických činností je pro V. Švece **hodnocení vysokoškolské výuky studenty**. Toto hodnocení je ovšem prosto bezdůvodného kverulantství, má kultivovanou podobu a sjednocuje záměr vysokoškolských studentů i jejich učitelů, kterým je kvalitní výuka na našich školách. Předstupněm toho účelného hodnocení je právě schopnost sebereflexe, od níž se Švecův přístup odvíjí.

Že autor nezůstává na teoretické rovině, přesvědčivě ilustrují dvě textové přílohy. První obsahuje náměty k sebereflexi studentů učitelství v obecné didaktice a druhá představuje autorovu vlastní posuzovací škálu tzv. CLIC - DID - 98. Abychom ani my nezůstali v rovině obecných zamyšlení nad publikací, uvádíme krátkou ukázku z posuzovací škály. Vybíráme několik příkladů výroků, které studenti posuzují. Ke každému výroku je přiřazena škála odpovědí, v níž student vyznačuje, do jaké míry s výrokem souhlasí.

Učitel a klima (atmosféra) seminářů:

1. dovedl ocenit, když někdo z nás (studentů) prezentoval svůj názor, myšlenku apod.
2. do seminářů vnášel zajímavé nápady
3. upozorňoval na význam didaktických poznatků v práci učitele
4. trval na tom, abychom při řešení seminárních úloh postupovali podle jednotných instrukcí, návodů a vzorů
5. podporoval spíše rozvoj didaktických vědomostí než rozvoj dovedností
6. kladl nám často otázky
7. jeho otázky vyžadovaly myšlenkovou aktivitu
8. navozoval a podporoval diskusi v semináři
9. bral v úvahu naše názory a připomínky

10. vzbuzoval zájem o učitelskou profesi

Nezbývá než vyslovit naději, že se autorovi podaří přenést pedagogický entuziasmus i na čtenáře této publikace; na vysokoškolské učitele a na jejich studenty.

Jasňa Šlédrová

Hovor pro hovor sám?

Je v dnešní uspěchané době konverzace už jen bezobsažným, nestrukturovaným rituálem? Slouží dialogy vedené při návštěvách pouze k udržování společenského kontaktu, k upevňování pocitu vzájemné blízkosti a porozumění? Jaký je jazyk, jímž svoje neveřejné, neoficiální a spontánní hovory vedeme? Odpověď na tyto otázky a na řadu dalších se pokouší nalézt autorský kolektiv Jana Hoffmannová, Olga Müllerová a Jiří Zeman v publikaci „Konverzace v češtině při rodinných a přátelských návštěvách" (Trizonia, Praha 1999).

Kniha má dvě do značné míry svébytné části. Úvodní charakteristiku zkoumaného typu fatického diskurzu a sedm studií o vybraných aspektech rozhovorů totiž doplňují nahrávka a přepis ukázek z typově rozmanitého souboru analyzovaných komunikačních událostí. Práce se tak stává i dalším z velmi potřebných pramenů k výzkumu mluvené češtiny v Čechách (zvláště připojený zvukový záznam je třeba - vzhledem k časté souběžnosti výpovědí několika mluvčích a šumům daným živostí komunikace při návštěvách - ocenit). Tematická rozmanitost „vybraných kapitol o návštěvní konverzaci" pak zřetelně ukazuje složitost a komplexnost i zdánlivě banálního komunikačního aktu, množství faktorů, které je třeba brát v úvahu při jeho interpretaci, a tedy i nutnost interdisciplinárního zkoumání.

V jednotlivých studiích se proto uplatnily nejen metody konverzační analýzy, analýzy diskurzu a textové lingvistiky, ale také přístup psycholingvistický a sociolingvistický. Takto jsou orientovány zvláště příspěvky O. Müllerové. V prvním z nich se věnuje různým druhům asymetrií mezi partnery komunikační situace. Rozborem typu slavnostní rodinné návštěvy, kde se scházejí příslušníci různých generací, dokládá možné strategie

vyrovnávání dvou dominantních odlišností mezi jejími účastníky, tj. host x hostitel a starší x mladší. Další kapitola z pera O. Müllerové je založena na interpretaci těch úseků dialogů, v nichž má funkci některé z replik smích. Autorka se soustředila na smích spjatý s obsahem řeči, na zmapování nejčastějších zdrojů humoru.

Studie J. Hoffmannové se zabývají především problematikou tematické výstavby a koherence textu. Příspěvek o tematické organizaci dialogu znovu potvrzuje autorkou už dříve prokázanou skutečnost, že i v nepřipravených a tematicky uvolněných projevech se uplatňují alespoň nejobecnější principy tematické strukturace. Ukázky z různých komunikačních událostí představují četné způsoby iniciace a uzavírání témat konverzace, postupy, kterými se jednotliví mluvčí opakovaně vracejí k tématu hlavnímu, průběžnému, a nejčastější - v konkrétní komunikační situaci většinou pevně zakotvené - odbočky od témat základních. Už v této kapitole jsou naznačena některá další specifika konverzace při návštěvách a její typické „žánry" (včetně frekventovaných drbů a klepů). K charakteristickým žánrům zkoumaného typu dialogů patří zvláště vypravování příhod a zážitků, jehož nedílnou součástí je reprodukce vlastní i cizí řeči a myšlení. Různým způsobům realizace těchto transformací (autorka upozorňuje, že výstižnější než „reprodukce" je anglický termín reported speech) je věnována samostatná studie, podnětně rozvíjející postupy známé z naratologie a stylistiky. V posledním ze svých příspěvků se J. Hoffmannová zaměřila na mluvení za druhého, jeden z obvyklých, v poslední době snad i módních, interakčních mechanismů. Analyzuje pozitivní a negativní (především v manželské konverzaci časté) mluvení za druhého, představuje však také okrajové projevy tohoto fenoménu, případy, které je možno interpretovat i jako mluvení o druhém, popř. s druhým.

Závěrečné studie publikace se zabývají zvukovou složkou mluvených dialogů, zejména opakováním prozodických konfigurací (J. Zeman) a některými jazykovými charakteristikami příznačnými právě pro komunikační situaci rodinné a přátelské návštěvy (O. Müllerová a J. Hoffmannová). Patří k nim vedle značné míry expresivity především kontaktová slova a obraty, prostředky členící text a výrazy souhlasu. Analyzovaný materiál jasně potvrzuje, že pro výběr jazykových prostředků jsou - tak jako ve většině nepřipravených mluvených projevů - relevantní zejména žánr (monologické vypravování x dialogické reagování na aktuální situaci) a generační a sociální příslušnost mluvčích. Proto je také velmi obtížné jednoznačně stanovit, zda je základem konverzace jazyk spisovný či nespisovný. Rozbor nahrávek

(pořízených v Čechách) ukazuje na určitou převahu prvků nespisovných, oba kódy se však v idiolektech jednotlivých mluvčích v různé míře střídají.

„Konverzace v češtině" má i další, nikoli nepodstatnou přednost. Atraktivní titul, vložený CD ROM a nefádní obálka zaujmou také četné neodborníky. Ti se po prostudování publikace jistě častěji zamyslí nad svou všednodenní komunikací a nad jazykem, kterým ji vedou.

Dagmar Čapková

Řešení úvodního kvizu

1. vajchman, 2. žabáky, 3. háfn, 4. podkůrovec, 5. frakoun, 6. pyžamko, 7. barikové, 8. gumídek, 9. nelétavec

Obsah

SOCIÁLNÍ DIALEKTY A SLANGY

Od samotažnice či parochodu k lokomotivě (K počátkům železničářského slangu) (Jaroslav Hubáček) ... 138
Slangy v jižních Čechách (Alena Jaklová) ... 142
„Brkaz nám na shromku četl z Nováče" (Stručně o (novém?) církevním slangu) (Marcela Grygerková) ... 146
Tři pohledy na katolický slang (Michaela Lašťovičková) ... 149
Mluva a slang jazzových hudebníků (Eva Hrachovinová) ... 154
O slangu writerů (Diana Svobodová) ... 157
Mluva moderátorů Rádia 1 (Kateřina Součková) ... 161
Piju, piješ, pijeme... aneb Jak se mluví o víně a u vína (Jitka Málková) ... 164
Výrazy spojené s lékárenskou praxí v knihách M. Kubátové (Ivana Kolářová) ... 170
To mrkáte na drát... Ze slangu radioamatérů (Helena Chýlová) ... 173
Když letí klacek do vlákna... (K slovní zásobě oštěpařů) (Helena Pilná - Zdeněk Suda) ... 178

O JAZYCE A STYLU NOVIN A ČASOPISŮ

Není gól jako gól aneb Ke sdělnosti psané sportovní žurnalistiky (Miloš Mlčoch) ... 182
Proč někdy hraje Sigma Olomouc či olomoucká Sigma, a jindy Olomouc? (Názvy sportovních celků ve zpravodajských textech denního tisku, rozhlasu a televize) (Ivana Kolářová) ... 185
Ali, Tukan a Cvrkačka (Karel Šebesta) ... 189

RECENZE, ZPRÁVY, NÁPADY

Svět očima českých lingvistů (eh) ... 192
Průvodce po překladatelských poklescích (Petr Mareš) ... 194
Jak napsat odborný text (Radomila Kotková) ... 198
Jací by měli být učitelé (Jasňa Šlédrová) ... 199
Hovor pro hovor sám? (Dagmar Čapková) ... 202
Řešení úvodní hádanky ... 204